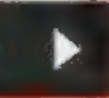

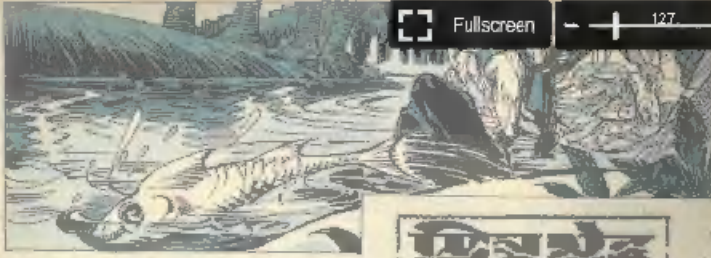
/ 64

चांदोबा

मार्च १९७५

मिश्रभेद

[१९]

“दुसऱ्या दिवशी कोळ्यांनी डबक्यात तेव्हा मादीने समुद्र किनाऱ्यावर अंडी जाळे टाकून त्यात होते नव्हते ते सर्व मासे घेऊन वेले. प्रत्युत्पन्नमती मेल्या-सायना पडून राहिला. कोळ्यांनी विचार केला तो मेल्या असावा, किनाऱ्यावर काढून ठेवून सरलेले मेल्यांनंतर त्यांच्याबरोबर त्यालादेखील उचलून नेऊ. त्याप्रमाणे किनाऱ्यावर ठेवताच प्रत्युत्पन्नमती चटविशी उडी मारून पाण्यात शिरली. यद्भविव्यती जाळघातच तडफडत पडून राहिला. कोळी त्याला इतर माशांबरोबर घेऊन गेले.”

बायकोने सांगितलेली ती गोष्ट ऐकून नर म्हणाला—“मी यद्भविव्यतीसारखा आहे असे वाटले होय कुला? मी प्रथमच सर्व विचार करून युक्त्या करतो आणि आपल्या कामात यशस्वी होतो.” आगीत उडी टाकून जीव देते!”

हेण्टच्या यमपृष्ठावरील चित्र

“तू बशी चाई करून जिवाचे बरेवाईट करून घेऊ नकोस. मी हा समुद्र वाळवून टाकून याला आपला तडाखा दाखवितो. पहा तर!” नर म्हणाला.

“न्वाला विज्ञप्तिस्वाच्या प्रयत्नात पक्ष जाळून घेणाऱ्या भयंरासारख्याच या यत्ना आहेत.” मादी म्हणाली.

“मी आकल्या नोचीने समुद्रातले सर्व पाणी पिऊन घाला कोरडी बाळू शक्य शकवितो. पहात रहा.” नर म्हणाला.

“दुसऱ्या चौकीत भरणार तो एक पाण्याचा बँक ना? गंग, सिंधू नदी-सारख्या सहा सहस्र नद्या आणि पंचाक्षर हणार उपनद्या ज्या समुद्रात सतत पडत असतात अशा समुद्राला तू कसा काय अडवणार?” मादी म्हणाली.

“हे सर्व हुताश झाल्यासारखे कशाचा बोलते आहेस? मनाचा दृढनिश्चय करून खंदोरणें काम केले तर अशक्य असे काही या जगात आहे का?” नराने विचारले.

“निदान इतर सर्व पश्यांशी नदत तरी प्रायः एकाच्या हातून न होणारी कावे वार चौपायांच्या हातून पुरी होतात. एका बारीकशा धाव्याने हत्तीला बांधता येत नाही. परंतु धेकडो धाव्यांच्या दोरखंडाने मधोमध हत्तीला बांधता येते. सुतार पक्षी, चिमणी, बेंडक आणि भ्रमरीने ऐक्य करून

हत्तीची खोड मोडली होती. माहिती आहे का?” मादी म्हणाली.

“ऐकू दे तरी ती गोष्ट!” नर म्हणाला. तेव्हा मादी गोष्ट सांगू लागली.

चिमणी ॥ हत्ती

एका भरण्यात एका माडाच्या फांदीवर धरटे बांधून एक चिमणीचे जोडपे रहात असे. मादीने नुकतीच अंडी घातली होती. दुसऱ्या दिवशी एका हत्तीने दुपारचे काळ सहन न झाल्यामुळे त्या माडाच्या सावलीत उभा राहून स्वभावानुसार खोंडने डोक्यावरची फांदी घेऊन ओढली. त्याच फांदीवर चिमणीचे धरटे होते. सर्व अंडी जमिनीवर आदळून फुटली.

अंघी फुटून गेल्यामुळे माझी मोठ-
मोठघाने ओरडून रडू लागली. तिचे ते
ओरडणे ऐकून तिच्या शेजारच्या झाडा-
वरची मुतारपक्षीण चवकशीला आली
आणि तिला रडण्याचे कारण विचारून
म्हणाली-“अग वेडे! रडून काय मिळणार
आहे? जे प्रजावान असतात ते गेलेल्यांचा
शोक करीत बसत नव्हीत. गेलेल्यासाठी
शोक करीत बसल्याने दुष्ट त्रास होतो.
स्वतः वांछण्याचा प्रयत्न करावाच लागतो.”

ते ऐकून चिमणी म्हणाली-“तु म्हणतेस
ते खरे आहे ग. परंतु हा दुष्ट हत्ती फारच
बाई! माला मद चढला आहे. म्हणून
याने माझ्या मुलांना ठार केले. तू माझी
छोटी सखी मैत्रीण असशील तर या
मधोल्यात हत्तीला नसे ठार करायचा
याचा विचार करून सांग.”

“आपल्याला आपत्काळी मदत करतो
तोच खरा मित्र. आपली स्थिती चांगली
असते तेव्हा पुणकळ मित्र गोळा होतात.
परंतु चांगली स्थिती पडते तेव्हा मदतीला

बंधू! खासला घालतो तोच गप्प आणि
विश्वास करतो तोच मित्र. मुळी करतो
तोच बायको. माझी मैत्री कशी आहे हे
मी तुला लवकरच दाखविते. वीणारव
नावाची माझी एक भ्रमर मैत्रीण आहे
तिला बोलावून आणते. हत्तीला ठार
करण्याचा उपाय ती सांगेल.” सुतार पक्षीण
म्हणाली.

चिमणीलाबरोबर घेऊन सुतार पक्षीण
आपल्या भ्रमर मैत्रीणकडे गेली आणि
चिमणीवर झालेल्या अत्याचाराची गोष्ट
सांगून म्हणाली-“या हत्तीला ठार कर-
ण्याचा उपाय तुच सांगितला पाहिजेस.”

“अरे रे, विचारी! हिणू इतका दास
झाला का? नेमकृत नामाचा बंदूक साक्षा
एक चांगला मित्र आहे. त्याचा मुढा
सल्ला घेऊ या. हिलीची सज्जन, राजनीती
कुशल अशा विद्वानांचा सल्ला घेऊन
केलेल्या कामात यश मिळते असे सांगतात.
अनघी म्हणाली.

तिलाय बहिणी

[७]

[रात्रीच्या वेळी भरण्यात एका झाडावर उदयन व संध्याकुळार सोपले असता कावभर
लाव दाडी असलेल्या व दीनभर उंचीच्या माणसाचे त्यांना बंदी पडून येऊन आपल्या
घरी नेले. निशीथ आपल्या भावांना शोधित त्या घरात पोचला आणि त्याला
दाडीवाल्याच्या गळपाळल्या हाराचे आणि भस्माचे गुपित पोडे पोडे फळले. पुढे-]

संध्याकुळाराला व निशीथला दिवसां मुळीच
विसत नव्हतेच. त्यांत त्या दाडीवाल्याने
त्यांच्यावर कसले तरी भस्म टाकले आणि
ते पडतांच दोघे अदृश्य झाले. त्याच बरो-
बर सर्व जगही त्यांच्या दृष्टीजाड झाले.
त्यामुळे त्यांना उदयन वीतभर उंचीचा
झाल्याचे आणि खोटेवर चोरत पडलेला तो
दाडीवाला सभान्य मनुष्य झाल्याचे कळा-
यला काही मार्ग नव्हता. दाडीवाला केव्हा

सोपून उठतो आणि कायकाय आणखी
करतो या विचाराने ते थोडे वावरल्या-
सारखे झाले होते. त्याशिवाय त्यांच्या
मोठ्या भावावर काही दुसरे संकट तर
नाले नसेल ना ही काळजी वाटत होती.
दाडीवाल्याचे गुपित कळले याबद्दल
आणि त्याने आपल्याला फसविण्याऐवजी
आपणच त्याला फसवून त्याच्या सारखे
झालो याबद्दल उदयनला आनंद वाटत

होता. त्या आनंदाच्या भरात तो आपल्या भावांची गोष्ट पार विसरून गेला. आता त्याला त्याच्या शिशातल्या भस्मांशिवाय काही दिसत नव्हते. या भस्मांचा व अजनाचा उपयोग कसासाठी बरे होऊ शकेल, या गोष्टीचा विचार करीत असता त्याला त्याच्या भावांची आठवण आली. त्याने इकडे तिकडे नजर फिरवून पाहिली, परंतु ते कोठे दिसणार त्याला ?

आता माझ त्याला काही सुचनासे झाले. काय करावे या विचारात असता एकाएकी तो दाढीवाला उठून बसला आणि त्याला समोर असली त्याच्यासारखाच गिह्या दाढीवाला दिसला. तरक्षण त्याच्या सर्व लक्षात

गुपित बाहेर पडले, हे कळल्या इतका तो नवकीच हुशार होता. आपले गुपित बाहेर पडलेले पाहून मनात तो बेचैन झाला होता व त्याला रागही आला होता. तरी त्याने ते बाहेर न दर्शवित अगदी सहजपणे तो हळूहळू उदयनच्याजवळ येत म्हणाला- "तुम्ही कोण मला माहीत नाही, पण आता आमचेही गुरू माझे गुपित इतक्या सहजी पदरात पाडून घेणारा तुमच्या व्यतिरिक्त दुसरा कोणी मी उभ्या आयुष्यात पाहिला नाही. मी खरोखर तुमच्या सारक्यांनी भेट झाल्याबद्दल स्वतःच्या माग्याची वाखाणणीत करतो आहे. परंतु तुम्हांला वापासून काही विशेष फायदा होईल असे माझ नाही मला वाटत. तुम्ही इकडे कशासाठी आलात हे सांगू शकल्यास मी ते काम एका क्षणापासून करून देऊ शकून. मी असतां तुम्हांला कोणातही कष्ट करण्याचे कारण नाही." असे म्हणत अनेक प्रलोभने देत व भुलावण्या दाखवीत उदयनच्या गळ्यातला हार परत मिळविण्यासाठी त्याने अनेक युक्ती करून पाहिल्या.

परंतु उदयन इतक्या सहजी त्याच्या बोलण्यात फसल्या इतक्या भीळ्या नव्हता. म्हणाला- "प्रथम तू माझ्या भावांना कोठे

इतर गोष्टी बोलू !"

"मी नाही कोठे लपवून ठेवले, येथेच तर जाहेत ते." तो म्हणाला. उदयनला वाटले की तो बाणखी काही लबाडी करीत असावा. म्हणून तो त्याला दटावीत म्हणाला- "अला तू फसवितोस ? माझ्याजवळ तुझ्या या गमजा बालगार नाहीत !" तेव्हा तो स्मित कडून म्हणाला- "तुझ्या बाव्या शिशातल्या डबोतले काळं भस्म तेथे थोडे टाक !" असे म्हणत दाढीवाल्याने उदयनच्या भावांना अदृश्य करून ठेवले होते ती जागा दाखविली. त्या जागी उदयनने ते काळे भस्म टाकल्याबरोबर निगोष आणि संच्याकुमार त्याला दिसले.

नंतर उदयन म्हणाला- "हे झालं. आता माझा हात पुन्हा कसा येईल ते सांग !"

"त्यालाचुडां एक बोपध जाहे ल ते तुझ्याजवळ आहे. पहा, तुझ्या उजव्या शिशात हिरव्या मलमाची एक डबी आहे. ते मलम आपल्या रोट्या हाताला लाव." दाढीवाला म्हणाला.

उदयनने त्याप्रमाणे केल्यावर त्याचा हात पहिल्यासारखा झाला.

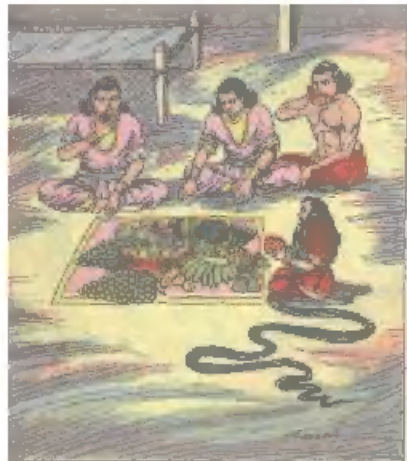
अशा उदयनला तो दाढीवाला आपले सर्व गुपित सांगू गेलेल असे वाटू लागले. प्रथम त्याच्या शिशातले पांढरे भस्म आणि

तांबडे मलम कोणत्या कामाचे आहे, हे कळले तर बरे होईल असे वाटले. म्हणून त्याने ते भस्म व मलम दाढीवाल्याला दाखवून विचारले- "मग, यांचा काय उपयोग ?"

दाढीवाला हंसत मुसाने म्हणाला- "एवढेदेखील कळल नाही का तुला ? तुझ्या दोघां भावांना मी बद्दल्य केले ते या पांढऱ्या भस्मानेच आणि तुझा हात पांढरा झाला तो या तांबड्या मलमानेच." असे सांगून त्याने आपले सारे गुपित उघडे केले.

"मग हा पंचा कशाचा ?" उदयनने त्याला विचारले.

वेळी दिसते हे सविस्तर सांगितले.

सर्व एकून घेतल्यावर तो दाढीवाला म्हणाला—“अस्सं होय? मी तिघांना कशी सामान्य दृष्टी येईल हे सांगतो. परंतु त्या पूर्वी तू तेवढा हार माझा मला परत कर!”

परंतु उदयन तेवढा चोळा नव्हता, कारण तो दाढीवाला तो मंत्रवलेला हार नसताना जेवढा नम्र व आर्जवी झाला होता, तोच हार हातात आल्यावर शर होऊन तिघांना जिवंत सोडणार नाही, हे ओळखून उदयन त्याला म्हणाला—“आजोबा! आम्हांला दृष्टी यायला कोणता तो तपास सांगा. ही आमची शेंवटची मागणी नाही, येणून पश्चिमेकडे सुमारे वहा येतावर एक शूद्रा आहे. त्या गुहेत वाम्ही तुमचा हार ठेवून जातो. तुम्ही तो घेऊन जा.”

तो हार म्हणजे त्याला प्राणदानासारखे होते. म्हणून तो दाढीवाला त्या गोष्टीस कबूल झाला.

इतक्यात निशीथ व संध्याकुमार उठून उदयनच्याजवळ येऊन म्हणाले—“दादा! बापण बाप्पा हातात सापडल्यापासून काही झाले प्याले नाही. पोटात कावळे कोकलू लागले आहेत. त्या पंचाचे ते गुपित खरं की खोट एकदा पाहू या तरी!”

सुचायला हवी होती. परंतु वाकट्या भावनांनी सुचविल्याबरोबर उदयनने निर- निराळ्या फळांची इच्छा करून तो पंचा पसरला मात्र ताजी उत्तमोत्तम फळे पंचा- बर दिसू लागली. उदयनने काही फळे स्वतः आणि त्याच्या भावंडांनी खाल्ली. परंतु आश्चर्य म्हणजे पुन्हा पंचा फळांनी भरलेला दिसला. म्हणून तो दाढीवाला किती का दुष्ट असेना उदयनने औदार्य दाखवून त्यालादेखील फळे खायला दिली.

पोट भरल्यावर उदयनने तो पंचा घडी करून खिशात ठेवून दिला आणि त्या दाढीवाल्याला विचारले आता सांगता का पुन्हा दृष्टी यायला याचा कसा उपयोग करायचा तो? दृष्टी आल्याबरोबर आम्ही आपल्या वाटेने निघून जाऊ.”

तो दाढीवाला म्हणाला—“जापल्या जवळच्या तांदडाचा मलमाची एक गोळी करून ती या रेशात गुंडाळून जाऊ. त्यातून घुराचे कोट येऊ लागतील. तेव्हा तुम्ही तिघांनी हा पंचा तोंडावर पांघरून त्या मलमाची धुरी डोळ्यांना लागेल बघी घ्या. तुम्हांला रात्र दिवस छान दिसू लागेल.”

उदयनने लाल मलमाची एक गोळी करून ती त्या रेशात गुंडाळली. परंतु ती पेटबायची कशी, हा प्रश्न होताच.

उदयन या विचारात असता त्या दाढी- बाल्याने दोन गारगोट्यांनी रेशात गुंडाळ- लेल्या त्या गोळीवर ठिणग्या पाडल्याबरोबर घुराचे कोट बाहेर पेटू लागले. उदयन आपल्या दोघां भावांना जपळ बसवून तिघांच्या डोक्यांवर तो पंचा टाकला.

पांच मिनिटांनी तिघांनी पंचा काढला. तिघांच्या डोळ्यांतून बाप्पाच्या धारा येत होत्या. थोड्या वेळाने डोळे कोरडे झाले.

परंतु आश्चर्य असे की चांगली दृष्टी यावी यासाठी केलेला तो खटाटोप करून व त्या दाढीवाल्याच्या सांगण्याप्रमाणे करून झाल्यावर दृष्टी यायची तर दूरच डोळ्याची बुमुळेच नाहीशी झाली.

“त्याचे दोन उपयोग आहेत. तू मनात कोणताही सारा पतार्य मिळाला असा विचार करून पंचा अंधारल्या बरोबर तो पदार्थ पंचावर मिळेल. त्याचप्रमाणे कोणत्या कोणत्याही प्रकारचा बाजार असो. ह्या पंचाने तो बरा होतो.” तो दाढीवाला म्हणाला.

“तरमग आमच्या डोळ्यातला दोष दूर करू शकेल का हा पंचा?” उदयनने पंचाचा उपयोग कळविले विचारले.

“डोळ्यातला दोष म्हणजे काय, मला नाही कळले?” दाढीवाल्याने आश्चर्य- व्यक्त होऊन विचारले. तेव्हा उदयनने तिघांना अनुक्रमे फक्त दिवसा, पहाटेच्या

आतां थान उदयनका भयंकर राग आला. म्हणाला—“काय रे लबाडा! हीच ना तू आम्हांला दृष्टी आणून दिली म्हणतोस?”

तो दाढीवाला म्हणाला—“अशी घाई करू नकोस! तुम्हांला फेंसवायचेच होते मला तर मी तुम्हांला आतां पर्यंत सांगितले ते सर्व गुपित सांगितले वसते का? सर्व काम पुरे आले आहे, व्यर्थ ओरडण्याचे कारणच नाही. तू बूभुळ नाही म्हणतोस, तर तुझ्याजवळ ते हिरवे मलम आहे ते थोडे पापण्यांना लावून पहा!”

त्याप्रमाणे उदयनने ते हिरवे मलम पापण्यांना लावल्याबरोबर त्याला परत

त्याने त्यानंतर आपल्या दोघां भावांच्या बोट्यांना मलम लावले. त्यांना सुद्धा छान दिवू लागले. बापण दाढीवाल्यावर उगाच रागावल्याचा त्याला पक्कात्ताप झाला. निशीपला कस्त रात्री विसत होते व संध्याकुभाराला फक्त अंधुक उजेडात विसत होते. परंतु त्यांना सुद्धा छान दिवू लागल्याचे पाहून तिघांना आनंद झाला व त्यांची मने त्या दाढीवाल्याबद्दल आपली कृतज्ञता दर्शविण्यासाठी भरून आली.

नंतर ते तिघे आपल्या घोड्यांच्या घोड्यां निघाले. प्रथम त्यांनी घोडे बांधून ठेवले होते त्या झाडाजवळ आले. उदयनने काळे भस्म शिंपडल्याबरोबर घोडे खेळाळू लागले. त्या घोड्यांना घेऊन गुहेत लपवून ठेवलेल्या काळ्या घोड्याजवळ आले. नंतर तिघे आपापल्या घोड्यांवर बसून त्या दाढीवाल्याच्या घरी आले.

त्यानंतर दाढीवाल्याने विचारले—“तुम्हांला पाहिजे होते ते सर्व मिळाले का, की आणखी काही आहे? नसेल तर तुम्ही आपल्या वाटेने जा आणि मला वाट भोवली करा. वचन दिल्याप्रमाणे माझा हार तेवढा गुहेत ठेवून जा. परंतु तुम्ही वचन मोडलेत तर म्हात्र.....” आणखी असेच काही तो बोलत असताना निशीथ मध्येच त्याला

सांगितलेस की तू कोण आणि गरीब वाटसकंता असा बंदी करण्याचा पंदा कां करतोस?”

तो दाढीवाला म्हणाला—“मी ते सर्व सांगू नये, असे गूढ आहे. मी जाहीर केले तर माझे डोके फुटेल व तत्काळ मला मरण येईल.”

तिघां भावांनी एकदांच त्याच्याकडे सहानुभूतीपूर्वक पाहिले आणि त्याचे ते गूढ त्याच्याकडून काढून घेण्याचा आग्रह न करता आपापल्या घोड्यांवर बसून निघाले. जात असतां उदयन दाढीवाल्याला म्हणाला—“आणखी एकच इच्छा राहली आहे. तुझा हार मी तुला देतो. परंतु

ही मलमे, भस्मे आणि पंचा देतोस का आम्हांला?”

त्या गोष्टीला त्या दाढीवाल्याने होकार दिला. त्यानंतर पांढऱ्या घोड्यावर उदयन, काळ्या घोड्यावर निशीथ आणि तांबड्या घोड्यावर संध्याकुमार बसले आणि निघाले.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर ते दाढीवाल्याला त्यांनी सांगितलेल्या गुहेजवळ पोचले. वचन दिल्याप्रमाणे उदयनने आपल्या गळ्यातून हार काढून गुहेत ठेवून दिला. गळ्यातून हार काढल्याबरोबर उदयनला स्वरूप लामले. नंतर तिघे पुढे निघाले.

थोडे दूर गेल्यावर ते एका डाट अरण्यात येऊन पोचले. काळोख पडू लागला होता.

पुन्हा रात्री कोठे अंग टाकायचे हा प्रयत्न उभा राहिलाच. त्याविषयी विचार करीत असता त्यांच्यावर तीन सिंह गर्जना करीत घडून आले. संभ्याकुमाराला व निशीथला काय करावे, सुचेली. परंतु उदयन त्यांच्या जवळच्या भस्माची आठवण झाली. त्याने पांढरे भस्म काढून निशीथ, संभ्याकुमार दोघांवर आणि त्यांच्या घोड्यांवर टाकले. ते लगेच अदृश्य झाले. नंतर त्याने आपल्या घोड्यावर व स्वतःवरदेखील ते भस्म टाकून घेतले. तो आपल्या घोड्यासह अदृश्य झाला.

ते सर्व अदृश्य झाले आणि सिंह गर्जना करीत तेथवर येऊन पोचले दोन्ही गोष्टी एकदमच घडल्या. तोंडाचा घास एकाचकी अदृश्य क्षात्यामहल त्या सिंहांना निराशाचे झाली. काही वेळ तेथेच हुंगून पहात आणि शेवटी हताश होऊन ते सिंह निघून गेले.

सिंह निघून गेले तरी त्या अरण्यात रात्री मोकळेपणे हिडणे शक्याचे आहे हे

हे अदृश्य रूपातच जाले. उभासल्यावर उदयनने त्यांच्या जवळचे काळे भस्म स्वतःवर, आपल्या घोड्यावर आणि आपल्या दोघां भावांवर व त्यांच्या घोड्यांवर टाकले. त्यानंतर सर्व स्वस्वरूपात आले.

नंतर तिघे पुन्हा आपल्या घोड्यांवर बसून वायुवेगाने निघाले. दादोवाल्याच्या कुपेने त्यांना दुष्टी चांगली लाभली होती म्हणून कोणी पुढे न कोणी मागे नाला वयाचे हा प्रश्न उरला नव्हता. काही अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एका निर्जन स्थानी एक वाडा दिसला.

“पाहू वा, त्या वाड्यापर्यंत कोण प्रयत्न पोचतो !” असे म्हणत तिघांनी आपापल्या घोड्यांना टांचा मारल्या. उदयनचा घोडा वायुवेगाने निघाला. त्याच्या पोटा वाडी-मागे संभ्याकुमार व निशीथ दोघे समान वेगाने जात होते. परंतु आश्चर्य असे की उदयन पापण्या लवतालवता एकदम अदृश्य झाला. (कथाः)

विधिलिखित

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो शाबाजवळ पुन्हा गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्वभावानाच्या दिशेने मीनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला नेताळ त्याला म्हणाला—“राजा ! तू किती प्रयत्न केलेस तरी शेवटी विधिलिखित असते तेच घडते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला दीर्घायोगीची गोष्ट सांगतो. लक्षा देऊन ऐक.” असे सांगून नेताळ गोष्ट सांगू लागला.

समुद्र किनाऱ्यावर ब्रह्मस्थली नावाचे एक गाव होते. त्या गावात वेदशास्त्री नावाचा एक साधू राहात असे. तो चारही वेदांचा पारंगत विद्वान म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्याजवळ एक शिष्य वेदाध्ययन करीत असे. त्याने खूप लक्ष्य लावून वेदांचा अभ्यास केला आणि ‘दीर्घायोगी’ म्हणून गुरूकडून उपाधि संपादन केली. दीर्घा-

वेदाच्या गोष्टी

द्योगीला विद्याभ्यास करीत असतां खाण्या-पिण्याबाबी व पुस्तकांपत्रांपाठी खर्चाला तमोभेदक नावाचा एक गृहस्थ पैसे देत असे. दीर्घोद्योगी विद्याभ्यास करीत असतां भग्न-तामस नावाच्या ब्राह्मणाच्या घरी रहात असे. खूप परिश्रम करून दीर्घोद्योगी चारही वेदांत पारंगत झाला.

एकदा भग्नतामस दीर्घोद्योगीशी बोलत बसला असतां म्हणाला—“बाबा रे, तुला मी कधी सांगितले नाही, या भोळ्या राहत्या वाड्या व्यतिरिक्त माझ्या मालकीच्या शेकडो गाई व म्हशी आणि मोठी शेतीबाडी आहे. याशिवाय दसदासी व नोकरांचाकरांचा मोठा परिवार आहे. मी

Fullscreen 127

जन्मापासून एक शेवकरी असल्या कारणाने त्या विद्वत्तेचा यत्किचितही उपयोग करू शकलो नाही. आतां वार्षिक्य आले म्हणून, ऋधीमूर्तींनी सांगितल्याप्रमाणे उरलेले आयुष्य तीर्थयात्रेत घालविण्याचा विचार आहे. मोक्ष ह्या वखेल तर काळी-विश्वनाथाची सेवा केली पाहिजे. माझ्याकडे जे काही आहे ते सर्व तुला देतो. तुज्याचा मालक आहेस.”

दीर्घोद्योगीने आनंदाने त्या गोष्टीस होकार दिला. दुसऱ्या दिवशी तो आपल्या गुरूचा आशीर्वाद घेऊन तमोभेदकाचा निरोप घेण्यासाठी त्याच्या घरी आला.

तिकडे भग्नतामसाने दीर्घोद्योगीची बराच वेळ वाट पाहिली, पण तो आला नाही. दुपारची वेळ झाली तेव्हां भग्नतामस दीर्घोद्योगीच्या शोधार्थ निघाला तेव्हां तो तमोभेदकाच्या घरी गोंधळलेल्या स्थितीत धुमळत असलेला आढळला.

“मी अद्याप तमोभेदकाचा निरोप घेतला नाही. घरात सर्व लोक बरा गडबडीत असल्यासारखे दिसत आहेत. कारण कळले नाही.” दीर्घोद्योगी भग्नतामसाला म्हणाला.

भग्नतामस स्मित करून म्हणाला—“तमोभेदकाची नायको थोड्याच वेळाने प्रसूत होईल. तिला मुलगी होणार, तुझे

तिच्याशी लग्न होणार आणि तिच्या कुडाचा नाच होणार!” असे सांगून भग्नतामस निघून गेला.

थोड्या वेळाने तमोभेदक “फुटकनसीब” असे मनात म्हणत बाहेर आला. कारण त्याला मुलगी झाली होती. ते ऐकून दीर्घोद्योगी जास्तच गोंधळला. कारण भग्नतामसाने सांगितलेले पहिले भविष्य खरे झाले होते. तेव्हां त्याने सांगितलेली इतर दोन्ही भविष्येसुद्धा नक्कीच खरी होतील असे दीर्घोद्योगीला वाटले. ती दोन भविष्ये कशी खोटी होतील व त्या पापी मुलीशी लग्न लावून पायात वेडी जडकवून घेतल्या-शिवाय कसे सुटायचे असा विचार करीत दीर्घोद्योगी दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच निघाला. समुद्र किनाऱ्यापासून दूर, फार दूर जाण्याच्या हेतूने तो दहा वर्षे सतत चालत राहल्यावर शेवटी गंगातीरी येऊन पोचला.

एके दिवशी तो एका ब्राह्मणांच्या गावी येऊन पोचला. समोर एक म्हातारी दिसली. तिला तो म्हणाला—“आजी! थोडे पाणी प्यायला द्यायला सांगता का?”

ती म्हातारी हाक मारीत म्हणाली—“बाळ उमालिके! एक पाट आणि तांब्या-भरून पाणी घेऊन ये कशी, माझे आई!” घरातून एक मुलगी आली. तिच्या

चंचल डोळ्यांनी एका क्षणावर्त चारी-बाजूला पाहून लाजत पुढे आली. तिच्या एका हातात पाट होता आणि दुसऱ्या हातात पाण्याचा तांब्या होता.

“बसा!” असे म्हणत ती पाट मांडू लागली आणि तांब्या खाली ठेवला.

“काय ग हे!” जा पुन्हा जाऊन पाणी घेऊन ये पाहू. म्हातारी म्हणाली.

दीर्घोद्योगी वसत्यावर थोड्या वेळाने तिने त्याला विचारले—“कोटून बालास कावा! आणि कोठे जातो आहेस?”

“सर्व जग फिरून आलो, म्हणायला हरकत नाही. कोठे तरी ब्राह्मणांच्या

आंगणारेचे सर्व हातूने काले दोने मी आपल्या

गावात म्हायिक सोडून रहावे प्रतांदा

शिकबाबे आणि आयुष्य घालबाबे, विचार करतो आहे!" दीर्घोद्योगी म्हणाला.

"असं! तरमग तू इतर कोणाकडे जाण्याची गरजच काय? माझेच घोबे नातू आहेत! त्यांना तुझी गरज आहे आणि तुला त्यांची गरज आहे." म्हातारी म्हणाली.

दीर्घोद्योगीला ते काम आवडले तो दोन वर्षे त्या म्हातारीच्या नातवांना शिकवीत तिच्याच घरात राहला. मध्यंतरी म्हातारीच्या मनात एक विचार आला. तमालिकेचे लग्न होतं झाले होते. तिचे दीर्घोद्योगीशी लग्न करून मोठे व्हाने! तिने जे त्याला विचारले हो.

Fullscreen 127 X 20 / 64

लग्नस कबूल झाला. कोठे तरी प्रसिद्धे-कडच्या समुद्रकाठी राहणाऱ्या तमोभेद-काच्या पापी मुलीशी लग्न होण्यासाठी, त्या संकटातून मुक्ती मिळण्यासाठीच एक मार्ग निघतो आहे असा विचार करून त्याने तमालिकेची लग्न करून घेतले.

एक वर्ष सोटले. एके दिवशी तमालिकेला पहाटेच उठलेली पाहून दीर्घोद्योगीने विचारले-"काय न, या म्हातारीचा बार्ड तुम्या कोण? माझ्याजवळ शिकणारी मुले कोण?"

तमालिकेने तीर्षवात सोडला व म्हणाली-"या म्हातारीचा तबरा फार मोठा विद्वान, दानी व श्रीमंत होता. त्यांना एकच एक मुलगी होती, त्या विद्वानाने मुलीचे लग्न आपल्याच एका शिष्याशी करून दिले. लग्नापूर्वी तो शिष्य आपल्या गुरूशी भक्तीपूर्वक बायें. परंतु लग्न झाल्यावर तो सासूसासऱ्याविरुद्ध उलटला, नंतर तो त्यांच्याशी भांडून शिष्य देशात निघून गेला, तेथे तो ब्रह्मस्थली नावाच्या गावी राहून भिक्षुकी करू लागला.

"काही काळ सोदल्यावर त्याला एक जन्माची पापी अशी मुलगी झाली आणि जुळी मुले झाली. ही दीर्घ मुलं तुमच्याजवळ आता शिकत आहेत आणि ती

आईवडेल चांगले आठवत राहिले. सिंधू नदीला शेकडों मोठा पूर आला आणि फार मोठा प्रदेश पाण्याखाली बुडाला. तेव्हा आम्हांला अनाथ अवस्थेत पाहून आमच्या आईची आई हकडे घळन आली."

दीर्घोद्योगीला ते ऐकून कोणी काळजात घुरा क्षुप्तत्वासारखे झाले. भग्नताम-शाची दुसरी भविष्यवाणी खरी झाली होती. निदान तिसरी तरी खोटी ठर-विण्याचे मनाशी ठरवून दीर्घोद्योगी काशीला निघाला. तीर्षवादा करून उरलेले आयुष्य पुण्य संपादन करण्यासाठी शर्ची घालावे असा त्याने निश्चय घेतला.

बारा वर्षांनंतर दीर्घोद्योगी काशीला येत असतां एक कापालिक मुंडमाळा गळ्यात घालून खूप शिगून येत असलेला त्याला दिसला. त्याच्या पाठीमागून एक कापालिकी त्याच्यासारखीच शिगून येत होती.

कापालिक तिला हाक मारून म्हणाला-"जग ए! जरा लवकर ये. काळ फुकट जातं कामाचं. 'हीम्' 'हम्' म्हणून खूप प्याले पाहिजे!" इतक्यात तिची नजर दीर्घोद्योगीवर पडली. पतीला ओळखून मोठ्याने किंकाळी फोडीत तिने त्याचे पाय धरले.

लोक ते दृश्य पाहून चारीबाजूला जमले. तमालिका आपल्या नवऱ्याला म्हणाली-

"तुमचा वेढाभ्यास काळ झाला? नित्यहो-भाजी कोठे गेला? तर्पणादीचे काम झाले? मला सोडून माझ्या आयुष्याचे मातेरे करायला तुम्हीच कारण झालात!"

जगलेल्या लोकात काही ब्राह्मण होते. त्यांनी दीर्घोद्योगीला श्रवण करून व तमालिका म्हणाली त्या सत्यार्थ असल्याचे ओळखून तमालिकेला विचारले-"बरं, आतां तू कापालिकेबरोबर जाणार की आपल्या नवऱ्याबरोबर जाणार?" ती नवऱ्याबरोबर जाते म्हणाली.

तेव्हां सर्व ब्राह्मण दीर्घोद्योगीला म्हणाले-"हो आईचे पाऊल बांधडे पडायला कारण झाल्याबद्दल तू प्रायश्चित्त करायला तयार

झाले पाहिजेस. तू हिला आपली बायको म्हणून तू स्वीकारलेच पाहिजेस!"

दीर्घोद्योगीने ते मान्य करून तसे केले. येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा! दीर्घोद्योगीला जे भोगाचे लागले त्याला मूळ कारण कोण? विधिलिखितच की तो स्वतः त्याने भग्नतामसाच्या भविष्यावर विश्वास केला म्हणायचा की नाही? या शंकाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला- "दीर्घोद्योगीने भग्नतामसाच्या भविष्य कथनावर विश्वास केला म्हणूनच त्याने स्वतःला वांचविण्याचे प्रयत्न केले. विश्वास केला म्हणजे तर त्या भविष्याकडे त्याने दुर्लक्ष केले असते. भग्नतामसाचे भविष्य वास्तविक विधिलिखितच होते. दीर्घोद्योगीने ते भविष्य वाचण्याचा जो प्रयत्न केला तो देखील विधिलिखित

रहायचे होते तर त्याने पळून जाण्याऐवजी शक्य तितक्या जवळच रहायला हवे होते. तिच्याशी लग्न झाल्यानंतर त्याने तिचा पूर्वइतिहास विचारण्यात ही चूक केली. ते त्याने पूर्वीच विचारून घ्यायला हवे होते. कळल्यानंतर तो पळून गेला तेव्हा चार जणांसमोर तमाळिका त्याला दोघी ठरवू शकली. नवऱ्याने टाकलेल्या बाईचे पाऊल बांकडे पडले नाही तरच आश्चर्य शेवटी तिने त्याच्यावरीलवरच संसार करायचे ठरविले म्हणजे तिचे पतन न्यायला कारण तिची, दुर्बुद्धी नाही, हे कळते. म्हणून हा सर्व दीर्घोद्योगीचा स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाडमारून घेण्याचाच प्रयत्न म्हटला पाहिजे."

अशा तऱ्हेने राजाने भौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि आज्ञा लांबकळू लागला.

(कल्पित)

Fullscreen - + 127 X ◀ ▶ 22 / 64 ▶

चोराचे औदार्य

काश्मीर राज्यात एक कुलीन ब्राह्मण पंडित रहात असे. मुळात ते एक थोर जमीनदार कुटुंब होते. त्यांचा वाडा बराच मोठा होता. परंतु पंडिताच्या वाड्याडिलोनी कधी हात राखून खर्च केला नाही. म्हणून त्यांच्याजवळ होते नव्हते ते सर्व खर्च होऊन गेले होते. त्यामुळे त्यांची स्थिती खालावत गेली होती. परंतु पंडिताने ही गोष्ट बाहेर कोणाला कळू नये याची काळजी घ्यायला आणि संसाराचा वाडा रेटेत आणला.

त्या पंडिताला एक अत्यंत रूपवती कन्या होती. तिच्याशी लग्न करण्यासाठी तरुण मंडळी मागण्या घालीत होती. परंतु विचारा पंडित मुलीचे लग्न पैसांनिवाय करे करायचे या पेचात होता. ही गोष्ट कोणाला माहीत नव्हती व त्यानेदेखील सांगितली नाही. परंतु त्याच्या बाब्याच्या तळघरात

व माळघावर अलौट संपत्ति लपवून ठेवली आहे असे लोक म्हणत.

या कारणांमुळे त्या पंडिताचे आणि त्याच्या एका जवळच्या स्नेह्याचे वांकडे आले. दया मित्राचे नाव सुंदर असे होते. त्याने एकदा पंडिताकडे एक मोठी रक्कम कर्जाक मागितली. पंडिताचे व्यवहार म्हणून खरी स्थिती मित्राला सांगितली. परंतु सुंदरला ते खरे सांगले नाही व त्याचा अपमान झाल्यासारखे त्याला वाटले. त्याने पंडिताची खोड सोडण्याचे मनःशी ठरविले.

सुंदरने त्यासाठी मुका जटूल चोराची मदत घ्यायचे ठरविले. त्याने चोराला पंडिताच्या वाड्यात शिरून त्याच्या तळघरात व माळघावरचे सर्व धन लुटायला प्रोत्साहन दिले. चोराने आनंदाने होकार दिला. पंडिताला ती गोष्ट मुळीच माहीत नव्हती.

एके दिवशी रात्री पंडिताची बायको ओपण्यापूर्वी नवऱ्याला म्हणाली—“काय हो, मुलीला मागण्या घालायला लोक येत आहेत. योग्य धर पाहून वेळेवरच मुलीचे लग्न नको का करून घ्यायला? उशीर करतां आहां, मला नाही कळत!”

पंडित म्हणाला—“तू म्हणतेस ते खरे आहे. परंतु खरी वस्तुस्थिती मी तुला कधीच सांगितली नाही. आपल्याजवळ पैसा नाही. कशीतरी लाज राखून दिवस काढीत आहो. पुढे संसाराचे गाडे कसे चालणार हा माझ्यासमोर प्रश्न आहे. मुलीच्या लग्नाला पैसे कोठून आणायचे?”

“म्हणजे इतकी का स्थिती बिघडली आहे? इतके दिवस आनंदाने जगलो आणि शेवटी दारिद्र्यच का नशीबी?” पंडिताची बायको निराश होऊन म्हणाली आणि फार दुःखी झाली. पंडितदेखील आपले दुःख आवरू शकला नाही.

नवराबायकांचे बोलणे चोराने ऐकले. तो त्या दिवशी राठपात चोरी करायला

सुंदरचा फार राग आला. दोघां नवराबायकोला ओप येईपर्यंत चोराने आपली चाकूळ दिली नाही. नंतर हळूच निघटला.

दुसऱ्या दिवशी सुंदरने त्या चोराची फार वेळ वाट पाहिली. तो आला तर नाहीच लवट रात्री आपल्याघरात चोरी होऊन होती नव्हती ती सर्व चीजवस्तू चोर घेऊन गेल्याचे ऐकून सुंदर शक्ति झाला.

दुसऱ्या दिवशी पंडित व त्याची बायको सकाळी उठून पाहतात तर त्यांच्या उशाशेजारी एक गाठोडे ठेवलेले त्यांना दिसले. सोडून पाहिले तर सोऱ्याचे दागिने आणि नांदीचो नगणी होती. त्या गाठोड्याला एक चिट्ठीमुद्रा अडकवलेली होती. “तुमच्या मुलीच्या लग्नासाठी एका अट्टल चोरातर्फे वल्प भेट!” असे चिट्ठीत लिहिले होते.

अवधार ज्ञान

अकबराच्या दरबाराला एक बायल हुशार असून बिरबल नावाचा एक दरबारी होता.

एकादा अकबरला त्याचे सर्व दात पडल्याने स्वप्न पडले. त्याने आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला सोलावजे पाठविले आणि पडलेल्या स्वप्नाचे वर्णन करून त्याचे भविष्य सांगायला सांगितले. ज्योतिष्याने शव पथ वाळले आणि म्हणाला—“प्रभू! आपल्या शोकापासमोर आणजे शव नातेवाईक व परिवार या जगाचा निरोप घेणार!” ते ऐकून बादशहाने त्याला तुल्यतः दयाघला सांगितले.

इतक्यात काही काळा निमित्त बाहेर गेल्या बिरबल दरबाराला बासा. बडलेली गोष्ट कळल्यावर त्याने त्या शरीर भोळ्या ज्योतिष्याला नश्वतायचे ठरविले.

तो बादशहाला म्हणाला—“जहांपनाह! मी आपल्या स्वप्नाचा अर्थ सांगतो.” असे सांगून बोटे उचलून एकदा धाकाळाकडे पाहून व मग्नर कमिनीकडे बघत म्हणाला—“जहांपनाह! आपले नातेवाईक व परिवार यांच्याकडून आपण दीर्घायु प्राप्त! असा आपल्या स्वप्नाचा अर्थ आहे.”

“हा चांदना व शुभ जय तु सांगितल्यात त्यासाठी माग, काय वाटेत ते सांगून घे!” बादशह म्हणाला.

“आपण आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला सोडावे, एवढीच कृपा करावी!” बिरबल म्हणाला.

मुटका मिळाल्यावर ज्योतिषी फरी जाऊ जायला त्याला भेटून बिरबल म्हणाला—“फार ज्योतिष सांगायचे आनं तर कसत पुलाची शान घुसत नाही थोडे अवधार ज्ञान मुद्दा लागले! नशांत येता!” असे सांगून बिरबलाने ज्योतिष्याला निरोप दिला.

स्वश्रमाच्चै मूल्य

एका नवात राम आणि सोनू नावाने दोघे मित्र गृहात जगत. दोघे गरीब होते. एके दिवशी दोघांनी वसून विचार केला आणि धनार्जन करण्यासाठी आपल्या गावाहून निघाले. बरेच अंतर पायी अवास येल्यावर दमून भागून ते एका मुनीच्या आश्रमाजवळ येऊन पोचले. मुनीने चवफाशी करून त्यांना जे म्हणावयाचे होते ते सर्व एकूट घेऊन व म्हणाले:-

“बावांनो! मी तुम्हाकडे श्रम करून अनेक विद्या शिकून घेतल्या. तुमच्यापैकी एक जण ब्राह्मण आहे. ब्राह्मणाच्या घराचा किंवा पैशाचा मोह असतां कामा नये. त्याने ज्ञानार्जन करून ते चार चौघांला दान केले पाहिजे. त्यात त्याची कीर्ती वाढेल आणि ब्राह्मण कुळात जन्म घेतल्याचे सार्थक होईल. दुसरा आहे वैश्य कुळात जन्मलेला. त्याने व्यापारातले सर्व गुपित माझ्याजवळ

शिकून धनार्जन करावे. फक्त धनाज्वल करूनही घालपार नाही. जतमवामुद्धा करील सोच खरा वैश्य!”

त्या मुनीच्या उपदेशाप्रमाणे दोघा मित्रांनी तीन वर्षे गेहूनत करून त्या मुनीजवळ विद्याभ्यास केला. राम अनेक शास्त्राचा अभ्यास करून रामशास्त्री झाला सोनू व्यापाराची मर्त गुणिने विकून मोठे-शेत झाला. रामशास्त्री आपल्या पांडित्याच्या यळावर राजाच्या दरबारात बराचरी पंडिते म्हणून प्रसिद्ध झाला. सोनूशेतने व्यापारात नावन्दीकित संपादन केला. चार पाने वर्षाने दोघांची संपत्तिक स्थिती अचक्री झाली.

बराच काळ गेवला. रामशास्त्रीला मुला वागला. त्याचे नांव म्हणून होते. परंतु रामशास्त्री मुलाविषयी फार काळजीत नव्हता कारण मुलगा म्हणून जे खेळकर

दिवस राव येऊन आणि आरडाओरडा करण्यात खर्च होऊन जाई. मुलगा जापल्या-गारबा विद्याभ्यासाने दुखार व्हावा भासाळी गुणधर्मांनी केलेले सर्व प्रयत्न व्यर्थ झाले. तेव्हापासून एक विचित्र गोष्ट घडली.

रामशास्त्री आपल्या विद्याभ्यासा शलाकांचा अर्थ सांगत होता. ते शलाका फार कठीण होते. म्हणून विद्याभ्यासात कळत नव्हते. तीच तीच गोष्ट किंलंकटा खंगून हो त्यांना नकळत्यामुळे दमून जाऊन रामशास्त्री पोली विप्रांनी धेव्यासाठी आत येता.

बाप मुलांना शिकविण्यासाठी जे कष्ट करीत होता ते कुण्या धहून होताच. बाप ज्या वेळापर्यंत तो बापाच्या जागी येऊन बसला आणि शिकवू लागला. परंतु आश्चर्याची गोष्ट अशी की राम-शास्त्रीच्या तोंडून ज्या शलाकांचा अर्थ मुलांना कळला नव्हता त्याच शलाकांचा अर्थ कुण्याच्या तोंडून एकल्यावर सहजी कळला.

रामशास्त्रीने बाहेर येऊन ते दुष्प राहिले व आजचवेचकित झाला. आपला मुलगा मूर्ख नाही. त्याची स्मरणशक्ती उत्तम आहे. अभ्यास केला तर सहजी योग विद्यात हाऊ बरेच, असे त्याला वाटले.

रामशास्त्री ते म्हणाला तेव्हा मुलगा म्हणाला-“विद्याभ्यास कळाला करापचा?”

“मान मिळावा, धन मिळावे असे वाटत असेल तर विद्याभ्यास केला पाहिजे!”

रामशास्त्रीने समजावून सांगितले.

“मी एका घोर विद्वान पंडिताचा मुलगा आहे, म्हणून मीक माझा गौरव करीत आहेत. मी ब्राह्मण आहे म्हणून मला दान देत आहेत. मी एका श्रीमंताचा मुलगा आहे. याहून जास्त मिळविण्या-सारखे काय आहे?” कुणाने विचारले.

मुलगा दुखार आहे हे रामशास्त्रीने ओळखले. त्याची बुद्धी सरळ पागावर आली तर तो नाव काढील हे त्याला वाटले. पण ती मरणावध अशी वेदिल. पाविषयी विचार करीत असता त्याच्या

बरोबर परदेवात बसवणारासाठी मिळून गेला. आतांना त्याने मुलाच्या सेवेसाठी दोघां नोकरांना ठेवले.

कृष्णशास्त्री व धनशेट दोघांची चांगली गट्टी जमली. दोघांच्या आवडी निवडी आणि स्वभाव एकच. धनशेटने नोकर कृष्णशास्त्रीच्या सेवेला खुद्दा हुंजर रहात.

दोन महिने लोटले. रामशास्त्रीने एके दिवशी धनशेटला बोलाविले व म्हणाला- "तुझ्या बाबांनी मीयाची गरज असल्याने कळविले आहे. आपले घर निवून घेत पाठव, दुसरा मार्ग नाही."

धनशेटला कसे ते कळता.

आणकी एक गट्टीला लाटला. एके दिवशी एकजण रामशास्त्रीकडे येऊन म्हणाला- "सोनूशेटके जहाज बुडले व त्याचरोबर सोनूशेट वरातगची मंडळी आणि त्यांच्या जवळचा सर्व माल बुडाला. मी स्वतःच्या जिवाची पर्वा न करून त्यांना जमिनीवर आणले व आपल्या घरी घेऊन गेलो. परंतु ते वाचले नाहीत."

ते ऐकून धनशेट रडू लागला. रामशास्त्रींनी त्याची भयभूत घालण्याचा प्रयत्न केला आणि त्याला एक गोष्ट स्पष्टपणे सांगत म्हणाला- "बाबा रे! मी तुझ्या बापासारखा व्यापारी नाही. तुला फार

तेव्हा तुला स्वतःविषयी काय तो विचार करायला हवा."

धनशेटने पीकप बागे माले. त्याचबरोबर रामशास्त्रीच्या घरातून तो बाहेर पडला. परंतु त्याला राय ठेवायला कोठेच जागा मिळाली नाही. कोणी जेवायला बाढायला- नुद्दा तयार नव्हता. म्हणून धनशेट स्वतःचा राय मिळून रामशास्त्रीकडेच आला आणि निदान जेवण तरी घाला अशी त्याने विनंती केली.

रामशास्त्रीने त्या दिवशी त्याला जेवायला वाडले, परंतु त्याच बरोबर फार दिवस त्याला ते जमणार नाही असे सांगून टाकले.

ते ऐकून कृष्णशास्त्रीला राग आला. त्याने बापाला विचारले- "मित्राच्या मुलाचा शब्दावेसीन घान नको का ठेवामला?"

बाप म्हणाला- "हे बघ, सोनूशेट माझा मित्र आहे. तो संकटात असेल तेव्हा मी त्याच्या मदतीला नक्कीच घावेन. परंतु धनशेटची माझा तसा काहीच संबंध नाही."

"त्याच्याशी तुमचा काही संबंध नसेल. तो माझा मित्र आहे. माझ्या मित्राला घरात एवढा आदर नको का मिळायला?" कृष्णशास्त्रीने बापाला विचारले.

"तू तरी काय पोढे शिवे लावले आहेस. ऐकू दे तरी?" रामशास्त्रीने तितक्याच तुटकपणे विचारले.

"देवाची पूजा करून देवासारखा पूज्य झालेल्या पुजाऱ्याचा मी मुलगा आहे. विद्वान पंडित रामशास्त्री यांचा मुलगा आहे मी. हे माते घोर पण नाही का?" मुलाने विचारले.

रामशास्त्रीने एक मिनिटभरच विचार केला. नंतर म्हणाला- "तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर मी देतो. त्या बायी तू एक काम कर. तुझी व धनशेटची आजपर्यंत सेवा करणारे ते दोघे नोकर आहेत ना त्यांना बोलावून धनशेटाची दोन दिवस नोकरी करायला मांग."

घरी त्याचा वाळमित्र सोनूशेट आला. दोघे पसून बोळू लायले तेव्हा सोनूशेटदेखील आपला मुलगा धनशेट याच्याविषयी त्याच काळजीत असल्याचे कळले. मुलगा खेळकड व उदाणटपू निघतो की काय या भीतीने सोनूशेट त्याला मार्गावर आणायचा प्रयत्न करी तेव्हा तो म्हणे, "मी एका श्रीमंताचा मुलगा आहे. मी काळजीपूर्वक राहण्याची गरजच काय?"

बराच वेळ परस्पर सुखदुःखाच्या गोष्टी बोलत राहल्यावर दोघां मित्रांनी विचार करून दोघांच्या मुलांना सरळ मार्गावर आणण्यासाठी एक उपाय पहायचा ठरविले. त्याप्रमाणे सोनूशेट आपल्या

कृष्णशास्त्री, एवढेच ना, असे मनाशी म्हणत उरलाहाने निघाला. दोघां तोकरांनी पुर्वी कधी एक पैसादेखीच मागितल्या नव्हता आणि सर्व कामे वाटवाने करीत होते. परंतु आता धनसंदेचे नाव सांगितले तरी विकडे दुर्लक्ष करीत. म्हणाले-"अमल्या दारिद्र्य माणसाकडे कामाला कोण येईल हो?"

त्याने उत्तर देऊन कृष्णशास्त्री तर थक्कच झाला. त्याने परत येऊन बापाला घडले ते सांगितले.

रामशास्त्री हसून म्हणाला-"त्यांचे म्हणणे बरोबरच आहे. धनसंदेचे आपले असे व्यक्तिपत्व कोडे आहे? तो बापाच्या छवछायेत असेपर्यंत बापाचे वत त्याच्या पाठीशी होते. ते गेल्याबरोबर तो एक सामान्य माणूस झाला. उद्या तुझी गत तीच होणार. माझ्या पांडित्यामुळे तुझा मोर्ख होतो आहे. माझे वैभव व गणती काय ती माझी चिद्धता आहे. ती तुला लागली नाही तर पुढी तीच गत होणार नाही का? स्वकष्टाजित जे असते तेच

वेद्य होऊ शकत नाही. मनात किताबगार नसेल तो जाह्य होऊ शकत नाही."

"बरोबर! स्वकष्टाजित अत्यावश्यक आहे. हे मला कळले तुम्हा आपल्या मित्रांला जी मदत करू शकता ती मी आपल्या मित्रांला करण्याच्या निश्चितीत नाही आता मी काय करू म्हणता?"

कृष्णशास्त्रीने विचारले. "तू आणि तुझा मित्र मी सुमारे त्या जागी जाऊन काम करा व थोडे शिका" असे सांगून रामशास्त्रीने त्याने स्वतः व सोमशंदने त्या गुरूच्या आश्रमात विद्याभ्यास केला होता त्याविषयी सांगितले. कृष्णशास्त्री व धनसंद दोघांनी त्या मुनीच्या आश्रमात दोन महिने विद्याभ्यास केला व परत आले. धनसंदचा बाप जिवंतच होता. त्याने आपली मिळकत हुण्ट वाढविली होती. आपली मुधारणा व्हावी यासाठीच दोघांच्या वडिलांनी तो उपाय केला असल्याने दोघांना कळले.

राजा झड्डवाला

फार पूर्वी उत्कल देशाच्या गारीबर पुरुषोत्तम देश नावाचा एक धर्मभोक्ता राजा राज्य करीत असे. तो जगन्नाथाचा धीर भक्त होता. सर्व राज्य जगन्नाथाचेच व स्वतः मी देवाला येवक या नात्याने राज्यकारभार करीत आहे, असे मानून पुरुषोत्तम देश राज्य करी.

जगन्नाथपुरी येथे आषाढ महिन्यात रथयात्रा होत असे. रथयात्रेला लक्षावधी लोक येत असत. रथयात्रेच्या वेळी तिन्ही रथांची वाट राजा स्वतः केरमुणी येऊन दाडून काढी. रथानंतरच लोक रथ ओडीत.

पुरुषोत्तम देवाने, द्विविजय करीत कांचीला गेला असता कांचीची राजकन्या पद्मावती हिला पाहिले. ती अत्यंत रूपवती होती. तिचा पाहून राजाने लग्न करायचे तर निश्चयाशीच असे मनाशी ठरविले. ती गोष्ट दूतांकडून पद्मावतीच्या वडिलांना,

म्हणजे कांचीच्या राजाला कळली व त्याने विवाहास आपली ससती दिली. विवाहोत्सवापूर्वी उत्कलच्या राजाच्या जामेवषावरून कांचीच्या राजाने उत्कलच्या राजा-मानीय जाण्याने व रथोत्सवाच्या तैज्जी हजार राहण्याचे ठरविले.

रथोत्सवाच्या दिवशी देशळापासून उद्यम-भक्तनापर्यंतचा राजमार्ग दसांसाव पाहणाऱ्या प्रजेने कुतर्का भरलेला होता. शांखध्वनी व प्रजेचा जयजयकार पांती आकाश दुमदुमत होती. देवालयवातून जगन्नाथ, बलभद्र व सुभद्रेच्या मूर्ती रथात बराबिण्यात आल्या.

रथोत्सवापर्यंत कांचीच्या राजाशी बोलत बसलेला राजा उठून रथयात्रेची जागा केरमुणीने दाडू लागला. प्रजेने हर्षध्वनी करून टाळ्या वाजविल्या आणि रथ हळवा.

पुरुषोत्तम देवाला केरमुणी येऊन केर गोष्ट दूतांकडून पद्मावतीच्या वडिलांना,

परतुल्यानंतर व्हकल देवाच्या राजाका कळविलेकी, मी राजकन्येचा हात एका माडूबाच्याच्या हातात घासला तयार नाही.

ते रवून पुरुषोत्तम देवाला भयंकर राग आला. त्याने कांचीच्या राज्यावर स्वारी करपाचे जाहीर करून स्वारी केली. त्यानंतर झालेल्या युद्धात पुरुषोत्तम देवाचा वध झाला. पद्मावती कैद होऊन त्याच्या शिबिरात आली.

आता तिच्याशी लग्न करपाचो तिळमात्र इच्छा त्याच्या मनात उरली नव्हती. त्याचा राग अबाधित शांत झाला नव्हता. त्याने आपल्या भंव्याला बोलावून आज्ञा केली—“हिच्या आपाने मला झाडूबाला म्हटले. आतां हिचे लग्न एखाद्या झाडूबालाशीच करून घ्यावे.”

“जी महाराज! तसेच करतो.” मंत्रो म्हणाला.

परंतु हुंकार व षडुर भंव्याने तसे केले नाही. त्याने पद्मावतीला आपल्या घरी

बायकोने दयावतीला आपल्या पुढा मानून अगदी सुप्रापणे तिचा हांभोळ केला.

पुढे काही दिवसांनी पुन्हा रघोत्सव आला. राजा लढीप्रमाणे पुन्हा केरमुणो येऊन रघाममोरीची जागा झाडू लावला.

त्यावेळी मंत्री पद्मावतीला घेऊन जाऊन म्हणाला—“महाराज! आपल्या आज्ञेचे पालन न केल्याबद्दल क्षमा करावी अशी प्रथम विनंती करतां. या मुलीला झाडूबाला नवरा आपल्यातून आणला मिळणें वाक्य नाही. मेहेरबानी करून आपण हिच्याशी लग्न करावे.”

तेव्हां कांठे राजाचा राग झमला. त्याच्या भंव्याने बुनती खडबून नेलेल्या कामाबद्दल राजाने खूष होऊन खूप धाडामाडाने पद्मावतीशी विवाह करून घेतला.

त्याच्या कुळात जन्मलेले सर्व राजकुमार आज पावेतो रघोत्सवाच्या दिवशी हातात केरमुणो घेऊन देवळाचा केर बाळग्यात भूषण मानतात.

लबाड राजकन्या

एका व्यापाऱ्याच्या मुलाचे नाव रामपाल असे होते. तो एकदा जंगलात वाट चुकला आणि जंगला बाहेर येऊ शकला नाही त्याला जरापाचो आशा उरली नाही. परंतु त्याच वेळी त्याला एक अजगर एका हरणाच्या पिल्लाचा पाय तोडाय घेऊन गिळत असलेले दिसले. ते हरण स्वतःचा जीव बांबविण्यासाठी घडपडत होतं.

त्या गरीब हरणाच्या पिल्लाला त्या केविलवाण्या दशेत पाहून रामपालला दया आली व त्याने त्याला वाचविण्यासाठी एक युक्ति केली. सापाच्या अंगावर एक झाड लवळले होते. रामपालने आपल्या तळबागेने ते झाड कापल्याबरोबर ते त्या अजगराच्या अंगावर पडले. अजगराने कळ सहन न होऊन तोंड उघडताच हरणाची मुटका झाली.

जाताना ते हरण रामपालाकडे हुतमतापूर्वक पाहू लागले. फार थोडेच अंतर ते चालून गेले असेल आणि कां कोपास ठाऊक, ते परत आले. त्याला पुन्हापुन्ही तसेच करताना पाहून रामपालाला वाटले की कदाचित ते एकट्याने जाण्यास भीष असावे. म्हणून रामपाल त्याच्याबरोबर निघाला.

हरणाचे पिल्लू त्याला एक सुंदर जागी बोलावून घेऊन गेले. तेथे एक डोंगरी ओढा वहात होता. ओढ्याच्या काठी फळझाडे होती. रामपालाने पोटभर फळे खाऊन पाणी पिऊन घेतले आणि विश्रांती घेण्यासाठी झाडाखाली झोपला.

वेळाने त्याची झोप मोडली तरी ते हरणाचे पिल्लू जवळ तसेच उभे होते. त्याला उठतांना पाहून तेदेखील चालू लागले, रामपाल त्याच्या पाठोपाठ चालू

लागला. लवकरच दोवे जंगलवाहेर आले. सभोर जोंना एक नगर दिसले. तेथे खवळच एक किल्ल्याचा तट दिसला. ठरणावे पिल्लू तेथून नंतर निघून गेले.

अंधार पडू लागला होता. रात्र कोठे चालवावी हा विचार करीत रामपालने एकदा व्हूकडे नजर फिरवून पाहिली. तो उभा होता त्या जागी एक समशान असल्याचे त्याने ओळखले. रात्र साडावर बसून लाडल्याचे डरवून तो साडावर चढला. इतक्यात त्याला अंगावर काटा उभा करणारे दृश्य दिसले कारण नुकत्याच पुरलेल्या एका लहानगाने एक मात शरीर वाहेर निघत असलेले त्याला दिसले. सोठपाने

पत्थर कापू लागला.

खड्यातून वर येणारा तो माणूस दोलू कोवला- "बाबल नकोस! पांशक नकोस. मी भूत नाही. कुठ्यासांगवान हाडामांसा- रक्ताचा मनुष्य आहे माझा. उरक्या नशिवाचे गोष्ट मी तुला सांगतो."

रामपाल स्वतःला सावरून धैर्याने शाठावरून खाली उतरला आणि निष्कार लागला- "हा भयंकर प्रकार आहे तरी काय?"

"तू माझी कडण कथा ऐकलीस तर तुला सर्व काही कळेल." असे सांगून दो मनुष्य आपली गोष्ट सांगू लागला-

"मी एक राजकुमार आहे. नयाड आम्हावर मी आपला देश सोडून आपल्या घोड्यावर देशाटन करायला निघालो. मी अनेक नगरे, राजधान्या व राज्ये पाहिली. एक विचित्र देश असल्याचे आणि त्या देशाच्या राजाची मुलगी अपूर्व सुंदरी असल्याचे मी एके दिवशी ऐकले. तिला एका पंजेत हाखील त्याच्याशी मी लग्न करीत व आपले राज्यसुद्धा त्याला देईत असे तिनं जाहीर केले होते. मी तिला चित्रात पाहिले. खरोखरच ती अपूर्व लावण्यावरी आहे असे समजून मी तिच्या गोधर्ष निघालो व तिला भेटलो.

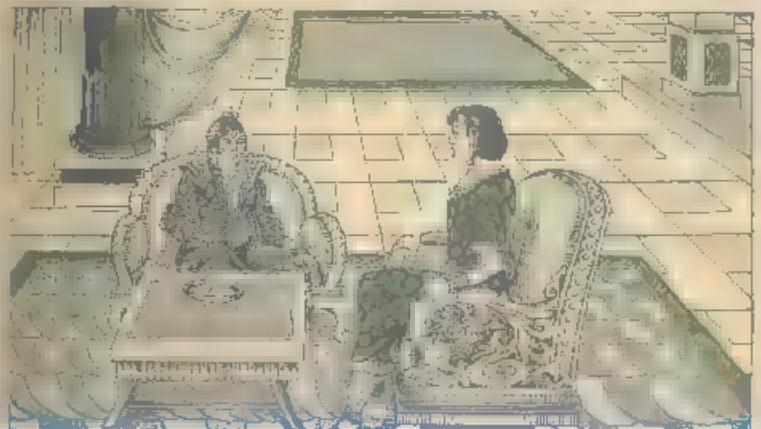
तिचे लग्न म्हणून मी देशभरते विचारलो.

"माझ्याशी पंज आवावची असले तर एक थट कबूल करावी लागेल. तुम्ही पंजेत हाखील तर तुम्हाला माझे दास्याद मान्य करून आम्हावर माझ्या भेवेस हजार रुद्रावे लागेल. त्याला तुम्ही कबूल आहां का?" तिनं मला विचारले.

"तिचे धोर्दय पाहून मी मूर्खच झालो होतो. म्हणून मी होकार दिला तिनं मला एका रिक्कास पात्र दाखविले. नंतर तिनं एका पिशवीतून इतका तांदल्या त्या तिच्या सळहातात राहतील इतक्या लहान होत्या. त्या तिचे त्या रिक्काम्या पात्राजवळ ठेवल्या. नंतर उजव्या हाताने एक डबो उचलून

हालविलो. तो हालविली तेव्हा त्या डबी-तून काही आवाज आला नाही त्यावरून त्या डबीत काही नाही असे कळले. मी डबो त्या पात्रात ठेवून तिने डाव्या हाताने दुसरी डबो उचलून हालविली तेव्हा त्या डबीत काही तर अस्त्याचा आवाज झाला. मी डबो सुद्धा पात्रात ठेवून माझ्या-कडे वळून ती म्हणाली- 'हे तण मरण्या, या पात्रात रोन इत्या अहेत. पांच्याऐकी एकीन एक ताणे आहे. ताणे असलेलो डबो तू उचलून दाखविलोस तर मी व माझे राज्य दोन्ही तुझी होतील.'

"मी त्या पंजेत हाखलो. ज्या डबीतून आवाज आला होता ती डबो उचलून हालवून दाखविली. परंतु मी वाजलो नाही.

तिने आपल्या दाय्या हाताने पात्रावली दुसरी डबी उचलून हाळवून दाखविली तेव्हा ती वाजली. मी तिचे दास्यत्व कबूल केले. माझ्यासारखेच पैज हारून तिचे शस झालेले अनेक तरुण बघावेत !

“दिवसांमागून दिवस लोटत होते. मिसटायला मार्ग मिळत नव्हता. मी मनो-भावे तिची सेवा करून तिची घोडो फार कृपादृष्टी संपादन केली. एके दिवशी मी आजारी जनन्याचे श्रोग करून राजकन्येला भेटण्याची इच्छा असल्याचा निरोप पाठविला. ती कृपा करून मला भेटायला आली व विचारू लागली-‘बरे तरुण माणसा ! काय रे माले तुला ?’

कृपादृष्टी ठवून आराम मी कुनकुन्य झालो. फक्तच एकाच माणस मागतो मी राजघराण्यात जन्मलो आहे प्रामाख्या कुलाचाराप्रमाणे साक्ष भन पुण्याची कृपा शर, चित्तन जाळून टाकू नवीम भाळा जीव गेल्यावर मठा दान्यमुक्ती देऊन नगरवाहेर कोठे तरी पुरूत होक” अशी मी इच्छा प्रकट केली.

“बरे ! मी तू म्हणालास तसेच करीन. तुझ्या मनाचे एवढ्याने समाधान होईल ना ?” तिने विचारले.

मी तिचे आभार मानले.

रामपाल ती कथा ध्यानपूर्वक ऐकून पच्येच म्हणाला-“तू आपले नाव माही सांगितलेस. माझे नाव रामपाल आहे. तुझे नाव काय ?”

“माझे नाव सागरकुमार !” असे सांगून तो आपली ती कथा पुढे सांगू लागला.

“आमच्या दरबारात एक विषबाधा दूर करणारा एक दरबारी होता. आपल्या देशात साप चावल्याने विषक लोक मरण पावले. म्हणून माझ्या वनिज्यांनी त्याला आपल्या दरबारात स्थान देऊन त्याच्याकडून अनेकांचे जीव वाचविले. त्याने एकदां मला एक मुळी दाखविली व ती जेवणांना चघळली तर माणूस दोन दिवस

गर्भावस्थे पावला सुदैवाने राजकन्येच्या उज्वलान मला ती मुळी मिळाली. मी तिचा एक तुकडा रविवारी जेवणांना चघळला आणि आज कोणता वार ?”

“आज सोमवार आहे नाही का ?” रामपाल म्हणाला.

“बरोबर ! म्हणून मी पुन्हा जिवंत झालो. वरं, पण मित्रा तू इकडे कसा काय आलास, कळू दे तरी ?” त्याने रामपालला विचारले.

रामपालने त्याला आपला वृत्तांत सांगितला.

सागरकुमार म्हणाला त्यावरून राज-कन्या तिच्याशी लग्न करण्याच्या प्रयत्ने

घेणाऱ्यांना जोडू करून हात वत्याखीने फसविने हे रामपालला कळायला वेळ लागल्या नाही. रामपालचा एक आत्मा मित्र इंद्रजाळ विक्षेप निष्णात होता. त्याच्याकडून रामपालने अनेक जादूचे सोपे प्रयोग शिकून घेतले होते. म्हणून राज-कन्येने केलेला जादूचा प्रयोग काय होता हे त्याला सहजो लक्षात आले. तोच प्रयोग करून तिचा पैजेंत हारवायचे, असे रामपालने मनासो ठरविले.

रामपालने तो काय करणार आहे हे सांगितल्यावर सागरकुमार म्हणाला-“तू हा जादूचा प्रयोग करून पैज जिंकलास तर राजकन्या वचन दिल्याप्रमाणे आपली हार मानील, हे तरी कथावरून ? समज

ती झरली तरी तुला कुठंसाठी टाकणार नाही का ? ”

”तेव्हा तू आपल्या वडिलांचे सर्व सैन्य घेऊन येऊन हिच्या राज्यावर स्वारी कर आणि मला सोडव. मित्रासाठी तू इतके नाही करू शकणार का ? ” रामपालने विचारले.

”मी प्रतिज्ञापूर्वक सोडवीन. मी वेष पालवून राजधानीतच मला होईल ती मदत करणारा सिद्ध राहणो. माझ्या आयांचे राज्य जवळच, या राज्याला लागून आहे.” सागरकुमार म्हणाला.

तुझ्या शिक्षी राजधानीची महाराजे लुधडत्याबरोबर रामपाल व सागरकुमार

कुमाराने आपले लढ कर कापून वेष पालवला आणि रामपालबरोबर मला जमल्यामुळे त्याला कोणो चढावले नाही.

एका खेळण्याच्या दुकानात रामपालने सागरकुमाराने मागितल्याप्रमाणे एक लहान डबो घेऊन तीत एक गाणे देवले. तंतर त्याने तो डबो झाड्या हाताच्या आस्तनीच्या अत बाहेर दिसणान नाही, अशा तऱ्हेने पोडो वर मनगटाच्या बांधून घेतली आता बावा हात हलविला तर डबो वाजते हे पाहून खात्री करून घेतली.

अशा तऱ्हेने तयार होऊन रामपाल राजकन्येकडे गेला आणि म्हणाला-”मी मागणी घाण्याला आलो आहे.”

”साक्ष्यांशी लग्न करावे असेल तर मी लावीन ती पंज जिकरी राहिलेस.” राजकुमारी म्हणाली.

रामपाल म्हणाला-”तू सांगशील ती अट मला मान्य आहे.” तेव्हा पिन पंज हातरास त्याला आग्रह्यभर तिचे दास्यत्व मान्य करावे लागेल. हे त्याच्याकडून पहिल्याने कबूल करवून घेतले.

तो म्हणाला-”मला ते कबूल आहे परंतु त्वापूर्वी तुमचे जे कुलदेवत आहे त्या देवाच्या देवळात मला घेऊन चल आणि दोघांनी देवाला साक्षी ठेवून प्रतिज्ञा केली

आपल्या राजाच्या मानना करून तु हातलोस तर तू भाड्याशी लग्न करून आपले राज्य वैशील अशी प्रतिज्ञा कर.”

पंज हातणे हे तिला आजवर माहीतच नसल्यामुळे राजकन्या तशी प्रतिज्ञा करा- यला तत्क्षण कबूल झाली आणि झाड्या देवळात घेऊन गेली. पुजाच्यासमक्ष दोघांनी प्रतिज्ञा केली. परीक्षादेखील देवळातच झाली.

राजपालने पाशात बावा हात घालून एक उन्नी उचलून दाखविली आणि आवाज झालेला ऐकून राजकन्येने आश्चर्यचकित होऊन एकदा रामपालकडे पाहिले व गप्प बसली.

”मी जिकरी राजकन्या ! मग करणार सा भाड्याशी लग्न ! ” रामपालने विचारले.

राजकन्येने माच खाली करून आपली हार कबूल केली.

रामपालने आपल्या उजव्या हाताने दोन्ही बर्या लचलून दाखविल्या व एकौचा ही आवाज होत नसल्याचे दाखविले. कारण

दोन्ही रिकाम्याच होत्या. त्याने राज- कन्येच्या डाव्या हाताची वास्तनी बर पडी करून तिच्या मनगटाला एक उन्नी बांधली असल्याचे व तीत गाणे नसल्याचे दाखविले.

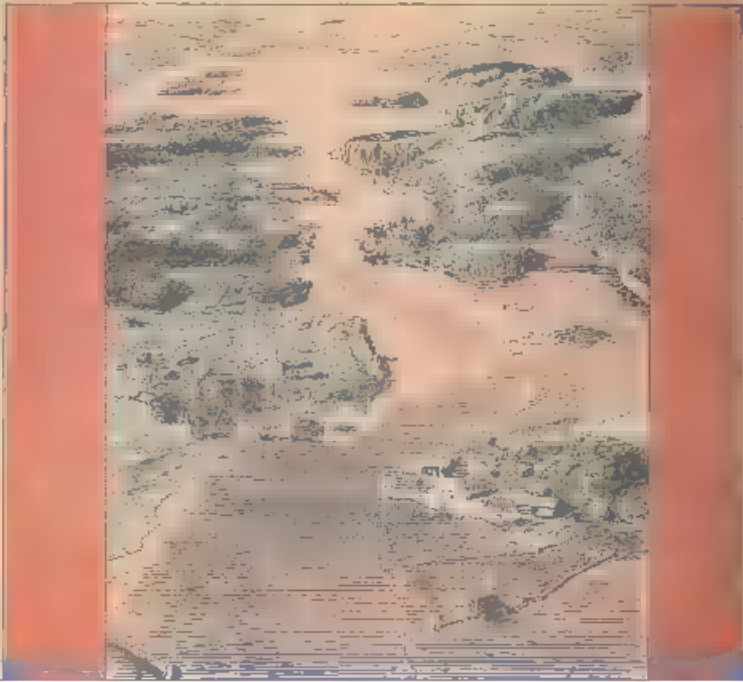
”राजपर्यंत तू कित्येकांना अरोच फसवून आपले दास्य करायला लावलेस ! ” राम- पाल म्हणाला.

”मी नाही फसविले. मी आपल्या वडिलांच्या आज्ञेचे पालन केले ! मला जिकणाच्याशीच मी लग्न करावे अशी त्यांची आज्ञा होती. जो जिकेल तो हुशार, असल्याची तो एक परीक्षा म्हणून त्यांनी ठेवली होती. देवानेच तुला पाठविले, माहीतर माझे लग्नच झाले नसते व मीच शेवटी फसल्यासारखे झाले असते. आता माझ्या वडिलांच्या आत्म्याला मुद्रां आनंदच होईल. आजपर्यंत जो ज्यांना ज्यांना आपले दास्य करायला लावले त्या सर्वांना मुक्त करते. ते सर्व आपल्या विवाहोत्सवाला हजार राहतील आणि आदरपूर्वक आपापल्या देवात परत जातील.” राजकन्या म्हणाली.

१५७. कष्टसाध्य नौकानयन

स्वोडन देशाच्या संकल्प सीरावर हा नौकामार्ग डोंगराळ प्रदेशात लहान लहान दीप समुद्रातून जातो. या द्वीपात अनादिकालापासून मानववस्ती आहे. या द्वीपात पांच हजार वर्षांपूर्वीच्या समाध्या आहेत. इ. स. पू. एक हजार (आजपासून तीन हजार) वर्षांपूर्वी पहिलेले शिवादिश व चिंचे पालांग आहेत. या चित्रात समुद्र, त्याची आकृष, नौका, प्राणी वगैरे दिसतात. आजही इकडच्या डोंगराळ प्रदेशात खेडबळ लोकांच्या वस्त्या आहेत.

अमरचा पेला जहांगिराबाई

एका गावात सलीम नावाना एक गरीब तरुण युवक रहात असे. लहानपणीच त्याचे बडोळ वारल्यामुळे आईनेच त्याला वाढवून लहानाचे मोठे केले. वयात आल्यावर सलीम एका व्यापाऱ्याकडे गोमटे करू लागला. त्याच्या आईने जहांगिरा नावाची एक सुंदर मूलगी पाहून तिच्याशी आपल्या मुलाचे लग्न करून दिले.

सलीमला त्याच्या मालकाकडून जो पगार मिळेल तो त्याच्या गळवस्त्रापुरता होता. परंतु सलीमच्या दाढकोळा जरीची गोलकी व पातळे आणि मोत्याचे दागिने हवे होते. नवऱ्याची मिळकत कमी आहे, हे कळत असूनसुद्धा तिच्या जावडीच्या वस्तू नवऱ्याने आणून घ्याव्या, यासाठी तिने हट्ट धरला.

एकादा सलीम तमाज झाल्यावर माडीवर झराईयात बसून एका मोठ्या पेलात

दूध पीत असतां जावकीच्या मागण्या कदा पुऱ्या करावयाच्या या दिवारात नडून गेला होता. इतक्यात अचानकपणे हातर-पेला निसटून खाली पडला.

सलीम रहात असे त्या घराच्या खालच्या मजल्यावर एक दुकान होते. वेळी कीर्ती गीरा साहेब त्या दुकानात उभा राहून दुकानदाराजवळ कसली तरी नव-कशी करीत होता. सलीमच्या हातातून निसटलेला पेला बरोबर त्या गोऱ्या साहेबाच्या डोक्यावर पडला, सुदैवाने त्या वेळी त्याच्या डोक्यावर टोप होता. म्हणून त्याला फारसे लागले नाही. परंतु त्याला रागमात्र खूप आला. त्याच्या तर्फे दुकान-दाराचे सलीमवर खूप तोंडकुस घेतले.

दुकानाजवळ लहानशी गर्दी जमली. त्या गर्दीत एक वृद्ध मुसलमान हातात पेला घेऊन खालीवर पहात आश्चर्य दर्शवित

म्हणाला—“अरे! हा तर जकवर बाद-
शाहाच्या काळातला पैला दिसतो आहे!
याची किंमत काही नाही तरी पांचशे रुपये
सहज मिळेल, मी विकत घेतो हा!”

तो गोरामाहेस त्याच्या डोक्यावर पैला
पळत्याची गीष्ट पार विसरून गेला आणि
तो पैला सहशे रुपयाला घ्यायला तयार
झाला, त्या मुसलमान वडीलघाऱ्या माण-
साने जणुकाही पैलावर लिळांम चालू
असल्यासारखे आणखी पंचवीस रुपये
किंमत देण्याचे कबूल केले. शेवटी त्या
गोऱ्या साहेबाने सातशे रुपये देऊन तो
पैला सलीमकडून विकत घेतला.

सलीमच्या आणखी मित्र असा एक
वृद्ध मुसलमान तेथे उभा राहून सर्वे गंमत
पहात होता. तो म्हणाला—“सलीम आतां
सामान्य स्थितीत दिसून असला तरी फार
घोर वंशात जन्मला आहे. त्याचे पूर्वेज
मोगल बादशाह होते. उदाहरणार्थ याच्या
घरातला मोठा हुंडा जहांगीर बादशाहाने
स्वतःसाठी तयार करविलेला होता.”

होमिज्जल का विचार कराला त्याला जन्म
काळातल्या ऐतिहासिक काळातल्या बस्तू
विकत घेण्याचा छंद होता.

सलीम हुंडा विकायला तयार झाला
दोन हजार रुपये घेऊन त्याने तो हुंडा
त्या साहेबाला दिला. सलीम आतां वाय-
कोच्या सर्वे होणे पुऱ्या काळां येतील
याबद्दल खूप झाला.

ते पैसे कापडघावर व शगित्यावर खर्च
करण्यापेक्षा सलीमने त्या भांडवलावर
स्वतःचे दुकान काढायचे ठरविले. त्याने
दक्षे बाथकोला घमजावून सांगितले. जहांगीर
त्या गोट्यास बांनदाने तयार झाला.
सलीमने आपली नोकरी सोडली व स्वतः
व्यापार करू लागला. थोड्याच दिवसांत
त्याची त्या गावातल्या मोठ्या व्यापाऱ्यात
गणना होऊ लागली. जहीवाल जरीची
पोलफी पातळे आणि मोत्यांचे दागिने
तिच्या हौशीप्रमाणे मिळू लागले.

एका गावान खंडू नावाचा मुलगा रहान
असे. तो थोड्यासा घाबशीच होता. तो
कोपराची फाची फिफोर करीत नसे. त्याच्या
अंगात बळही तसे बरेच होते. परंतु त्याच्या-
मुळें त्याच्या आईला, बापाला व जवळच्या
नातेवाईकांना लोक नाथे ठेवीत. म्हणून
खंडूला त्याच्या बापाचे घरातून बाहेर
हाकलून दिले.

काही दिवस खंडू निराश्रितासारखा
भटकत राहिला. त्याला कोठे कायबंदी
मिळाली नाही. शेवटी दोघां चोरांच्या
टोळीत सामील झाला. त्यांच्याशी त्याची
वांगली मैत्री जमली. चोर एकदां त्याला
आपल्याबरोबर चोरी करायला घेऊन
निघात. तिथे एका चरात शिरले. दोघे
चोर त्याच्या हाती जे आले ते घेऊन
खंडूला काही सांगितल्याशिवाय पसार
माले.

खंडूने ते थोळखळे आणि एक डब्या
झाली पावून त्याने थोराने वाजविला. तो
आवाज ऐकून थरथरली माणसे जागी
झाली. त्यांनी समोर दिसला म्हणून खंडूला
घरले. त्यानेच चोरी केली असली पाहिजे
असे समजून त्याच्या मुसक्या बांधून त्यांनी
त्याला राजासमोर हजर करण्याचे ठरविले
आणि निघाले.

ते आत असतां वाटेत त्यांना एक
शेतकरी वेश्या शिष्या देत असलेला
दिसला. तो म्हणत होता—“वेड्यांनी
तुम्हांला एक गुहा माहून आर करणारा
कोणी मेटला तर किती बरे होईल?”
ते ऐकून मागचा पुढचा काही विचार
न करतां खंडूने त्या वेश्यांना एकेक भूता
मारला आणि व्याश्चयं म्हणजे बेल तिर
मिरी घेऊन जे परले ते पुन्हा उठले
नाहीत ते पाहून शेतकरी मंतापला. त्याने

खंडूला दोरखंडाने बांधले व त्याला घडून तो शेतकरी देखील फिर्दा करायला निघाला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना म्हातारी भेटली. ती कळी विकायला हिट होतो आणि सुरत म्हणत होतो- "पैसा देऊन केळी घ्या वन, एक हाणून वाटेने जा."

खंडूने त्या म्हातारीला पैसा देऊन केळे घेतले आणि तिच्या डोक्यात एक वापटी बिली. त्या वापटीने म्हातारीचे डोळे बाहेर आल्यासारखे झाले. खंडूबिरुद्ध आपले गान्हाणे पंऊन चौदुदा निघाली.

तिचे फिर्दा मिळून खंडूला राजाकडे घेऊन गेले. खंडूमाथ बेफिकीर होता.

एकून घेतली. मंतर झाल्या फिर्दाच्या बरी बोरी केली होतीस का रे, म्हणून राजाने खंडूला विचारले.

तो म्हणाला-"महाराज! चोरी कर- पारा कधी डब्या काजवील का? मला थोडे पोहे लागले म्हणून मी त्यांच्या बराच खिलो."

"शंभर बराह किमतीची गोष्ट बोल- लास रे!" मंत्री म्हणाला.

थार केल्याची फिर्दा शेतकऱ्याने

केली. त्या फिर्दाविषयी खंडू म्हणाला-

"मी काय चुक केली? हा शेतकरी आपल्या

बैलांना एका गुंथात थार करणारा कोणी

मिळत नव्हता यासाठी दुःखाने बोलत

मदत केली."

"एक हजार बराह किमतीची गोष्ट बोल- लास!" मंत्री म्हणाला.

मंतर म्हातारीने आपली तक्रार सांगि- तली. तेव्हा खंडू आपली सफार देत म्हणाला-"महाराज! ही म्हातारी म्हणाली, तेच तर मी केले. ठोकणेसुद्धा केळ्याच्या किमतीबरोबर आवश्यक आहे, असे वाटले मला ते तसे नाही हे मला कसे कळणार?"

"सात बराह दोलाची गोष्ट बोल- लास रे!" मंत्री म्हणाला.

राजाने खंडूवरच्या सव फिर्दा कुच- कामाच्या असल्याचा निवाडा देऊन खंडूला सोडायला सांगितले. परंतु तो तेथून जायला

तयार असल्याचे दिसता. तो मंत्र्याकडे वळून म्हणाला-"लाखाची गोष्ट म्हणजे गोष्टच गोष्ट का? मला तेवढी किमत देववा, म्हटले!"

"बरोबर आहे, तुझे म्हणजे! मंत्र्याकडे शंभर, हजार व एक लाख बराह खंडूला देणे निघाले नाही का?" असे म्हणत राजाने खंडूला तेवढी एकच मंत्र्याकडून देवविली.

तो पैसा घेऊन आपल्या वाटेने खंडूला जाता आले असते. परंतु तो तसा जाणारा नव्हता. तो मंत्र्याच्या घरी गेला त्याच्या दारात उभा राहून म्हणाला-"लुशोलुशीने जेवण वाढत तर मी वाढ- णाराला हे सर्व घन देईन." ही गोष्ट त्याने शीन तीनदां म्हटली.

मंथ्याला एक सुंदर मुलगी होती. तिला एकच एक सखी होती. खंडूजवळ जे घन होते ते सगळे तिच्या मालकिणीला मिळावे या हेतूने त्या मखीने खंडूला बोलावून त्याला वसायला सांगितले आणि त्याला जेवणयला वाढायला मंथ्याच्या मुलीला सांगितले.

मंथ्याच्या मुलीने आपल्या सखीच्या सूचनेप्रमाणे खुशीखुशीने पंचपक्वान्ते तयार करून खंडूला वसायला पाठ मांडला. तिने स्वतः चांदीच्या ताटात त्याला जेवणयला वाढले आणि जेवण आल्यावर त्याला विद्रा लावून दिला.

खंडूने आपले सर्व घन मंथ्याच्या मुलीला देऊन टाकले व तरतूद राखाच्या दरबारात जाऊन म्हणाला—“महाराज! एक लहानशी संका दिचारू का?”

राजा मंडहास्य करीत म्हणाला—“विचार ना, काय ते?”

“कोणाला पाठ मांडून बसवते ती कोण? पाठ मांडून चांदीच्या ताटात स्वतः

जे पैसा काढतायूक खेळते ती कोण?” म्हणून असे सविस्तर राजाला विचारले.

“आखखी कोण, त्याची नावको!” असे कां रे तू विचारलेस? तुम्हा हेतू नाही कळला.” राजाने विचारले.

खंडू हेसत म्हणाला—“कां विचारले ते मंथ्याच्या मुलीला विचारून पहा जरा!”

राजाला सर्व कळले. मंथ्याला भयंकर राग आला. त्याची मुलगी पैशाच्या मोहाला बळी पडली आणि या दुष्ट मुंड्याच्या जाळ्यात सांपडली. राजा मंथ्याला पोडी सहातुभुती दर्शवीत म्हणाला—“तसे विषडले नाही, मुलगा, हुशार दिवतो आहे. तुमच्या मुलीला योग्य वर होईल. रोघाचे लग्न करून द्या.”

खंडूचे आणि मंथ्याच्या मुलीचे फक्त लग्नच झाले नाही तर त्याला राजाच्या दरबारात उपमंत्रीपद लाभले आणि त्याचे मुलीला आयुष्य सुखात गेले.

चंडभट्ट

पूर्वी एका राजाच्या दरबारात चंडभट्ट नावाचा एक मांत्रिक रहस्य असे. तो लहानपणापासून जादू करून भोळ्या भावल्या प्रजेला आपल्यावर्तुलित करून सोडी आणि स्वतःला एक थोर मायिक म्हणून लोकांना फसवी. चंडभट्टच्या लबाडीला जातून मदत करणारा एक दरबारी अधिवारी देखील होता. त्याला प्राप्तीचा वाटा मिळत असे.

एकदा राणी महणाचे स्नान करावला नवीन गेली. तिने नवीन उतरण्यापूर्वी आपले सगळे दागिने काढून काठावर ठेवले. तेव्हा तिच्या दासीशिवाय त्या राजाला इतर कोणी फिरकणं शक्य नव्हतं. राणी स्वतः करून परत जाली तेव्हा तिच्या दागिन्यांपैकी एक मूल्यवान हार दिसना. राणीच्या सर्व दासी विश्वासपात्र होत्या. त्या माहेरून तिच्या अहेर दृष्ट्याबरोबर आलेल्या होत्या. म्हणून

त्यांना एका वळाने विचारणेदेखील राणीला अवघड वाटत होते.

परंतु ती राजवाड्यात परत गेली आणि तिने लगेच चंडभट्टाला बोलाविले आणि हार कोणी चोरून नेला, चक्रकशी करून सांगायला सांगितले.

चंडभट्ट स्मित करून म्हणाला—“हे काय मोठे काम झाले, महाराजो! उद्याच्या आत चोराला मुद्देमालासह धरून महाराजोसमोर हजर करून दाखवितो.” असे सांगून चंडभट्ट निघून गेला.

चंडभट्ट बरी मोचलपानंतर थोड्याच वेळाने त्याच्या घरी मालिनी नावाची दानी धावत येऊन चंडभट्टाने पाय धरून म्हणाली—“मासी चुट्टी झाली होती. राणी सरकारांचा हार नदीकाठवरून मी चोरला. ही गोष्ट आपणांपर्यंत येईल याची मला धार कल्पना नव्हती. उद्या तुम्ही मला घोर

म्हणून उभे केलेत तर माझी दुर्गतीच होईल! कृपा करून माझा शीव बांचवा! तो हार आपणच ठेवून घेऊन राणीसरकारांकडे कसा तो पोषता कर. माझं नाव कोणत्याही परिस्थितीस बाहेर येता कामा नये. तुमचे हे अपकार मी आयुष्यभरात बिसरणार नाही.” असे म्हणत तिने तो हार चंडभट्टाच्या हातात दिला.

चंडभट्ट मालिनीला म्हणाला-“भिऊ नकोस! मी तुला बांचवितो. परंतु तू माझ्याकडे आल्याचे कोणाजवळ बोलू नकोस. ॥ तुलाच धोवयाचे आहे.” असे सांगून त्याने तिला पाठवून दिले.

तो हार स्वतः लांबवाना अशी दुर्बुद्धी चंडभट्टाला आली. त्या करितां त्याने एक लहानशी जादू केली. एका कागदावर कांथा-

रसाने ‘हार नदीत वाहून गेला.’ असे लिहून राजसभेत सर्वासमज त्याला धूप दाखविला. अक्षरे दिसू लागली. राणीचा हार कांथा चोरला नसून तो नदीत पडून वाहून गेला या गोष्टीची सर्वांची खात्री झाली.

चंडभट्टाच्या हातात दिला. घेऊन एका सोनाराच्या घरी गेला आणि त्याला हार दाखवून तो विकायला सांगितला. वरोवर त्याच वेळी मालिनी शिपायांना वरोवर घेऊन तेथे आली. राजाच्या शिपायांनी चंडभट्टाला आणि त्याच्या वरोवर झालेल्या त्या अधिकाऱ्याला कैद केले आणि दरबारात घेऊन गेले.

मालिनी भर दरबारात राजाला म्हणाली-“महाराज! हा चंडभट्ट पहिल्या नंदराचा लबाड व लुच्चा आहे. हे कळल्यानंतर माला कसे पकडवून घ्यायचे या विचारात मी होते. खेवटी राणी सरकारांचा हार चोरून यांनी खरी लबाडी बाहेर काढण्याचे काम मी करू शकले.

मालिनीच्या चातुर्याची राजाने व दरबारांनी खूप वाखाणणी केली. राजाने तिला मोठे पारितोषिक दिले आणि चंडभट्टाला व त्याला मदत करणाऱ्या दरबारी अधिकाऱ्याला हुद्दाराची शिक्षा केली.

रामाने सुग्रीवाला रावण कोठे राहतो हे विचारल्यावर सुग्रीव म्हणाला-“रामा! तो दुष्ट रावण कोठे राहतो, हे मला माहीत नाही. परंतु मी एवढी प्रविज्ञा करतो की तुला सीता परत मिळवून देण्याकरितां मी प्राणपणाने प्रयत्न करीन. तू धीर धर. मी देखील तुझ्यासारखाच व्रतकोचे अपहरण झाल्यामुळे दुःखी आहे. परंतु मी अशाच धीर सोडला नाही.”

दोघांचे डोळे परस्पर सहानुभूतीने डबडबले होते. दोघांनी आपापले डोळे पुसले. राम सुग्रीवाला म्हणाला-“तू खऱ्या आत्मविश्वासावर बोललास. मी ज्या दुःखाचा अनुभव करीत आहे अगदी तशाच दुःखात तू आहेस. अशा मित्रांची अशी

अवानक भेट व्हावी हा योगायोगच म्हटला पाहिजे तू रावण कोठे आहे, त्याने मीतेला कोठे ठेवले आहे, हे शोधण्याच्या कामी मला मदत केली पाहिजेस. आतां तुला माझ्या मदतीची अपेक्षा कोणत्या स्वरूपाची आहे, निस्संकोच सांग. मी वालीचा वध करण्याची प्रतिज्ञा केलीच आहे. मी आजपर्यंत कधी छोटे बोललो नाही व पुढे ही कधी बोलणार नाही.”

ते ऐकून सुग्रीव व त्याचे मंत्री सर्वांना परमानंद झाला. सुग्रीव रामाला म्हणाला-“रामा! मला माझ्या भावाने फसवून माझ्या वायकोचे अपहरण केले. मला काय करावे, सुचत नाही. कसा तरी आजवर जिवंत आहे. बलवान वालीने माझे राज्यच

बळकावले नाही तर बळजबरीने माझ्या बायकोला उचलून घेऊन गेला आहे तो. त्याने मला ठार करण्यासाठी अनेक प्रयत्न-सुद्धा केले आहेत. त्याने पाठविलेल्या अनेक वानरवीरांना मी ठार केले. मी आपल्या भावाच्या भीतीनेच तुला भेटायला भोंत होतो. कदाचित त्यानेच तुला माझ्या विरुद्ध पाठविले असावे, असा मला संशय होता. आतां माझ्या मदतीला हनुमान वगैरे काही निवडक मित्र आहेत तेचदेख. त्यांचे माझ्या-वर खपार प्रेम आहे, म्हणून ते माझ्या रक्षणासाठी सतत जागरूक असतात. मी जातो तेथे माझ्याबरोबर येतात. परंतु असे जिणे किती काळ आदळणार कोणाला,

निश्चित होता येईल."

राम ते सर्व ऐकून स्मित करून म्हणाला—"मी एका वाणाने वालीचा वध करीन. तुझी व माझी स्थिती सारखीच आहे. तुझे दुःख लवकरच दूर होईल."

सुग्रीवाने वालीच्या प्रतापाचे वर्णन केले व म्हणाला—"वालीच्या बळाची तुला कल्पना नसेल कदाचित, म्हणून सांगतो. वाली गहाटे उठून सूर्योदयापूर्वी चारही समुद्रांत स्नान करतो आणि संध्यावंदन करतो. तो पंच शिखरांवर जाऊन मोठमोठ्या शिळांशी चेंदूसारखा खेळतो. मोठमोठी झाडे उपटून आपले बळ अजमावून पाहतो. त्याने सहस्र हत्तींचे बळ असलेल्या दुंदुभी नावाच्या राक्षसाचा वध केला होता.

दुंदुभी हा रेड्याचे तोंडे असलेला एक महाभयंकर राक्षस होता. त्याला आपल्या रुक्तीचा मद चढला होता. तो प्रथम समुद्राकडे गेला आणि त्याने त्याला इंद्र-युद्धास बाबूताने केले.

पण सन्मुख म्हणाला—"बाबा रे! कुठ्याशी युद्ध करण्याची शक्ती माझ्या अंगात नाही. कदाचित हिमवंत तुझ्याशी युद्ध करू शकेल. तू त्याच्याशी इंद्रयुद्ध केलेस तर तुझ्या बाबूबलाची खुमखुमी जिरेल."

दुंदुभीला वाटले आणि तो त्या गर्वात हिमालयावर वायुवेगाने गेला. त्याने हत्ती-च्या नाकाराएवढे खडक आपल्या शिगाने उचलून फेंकायला सुरुवात केली आणि बोरजोशाने रेंकू लागला.

ते कळल्यावर हिमवंत आपल्या एका शिखरावर उभा राहून म्हणाला—"दुंदुभी! मला युद्धाला कशाला रे बोलावतोस? मी कसा डांत बंड पडून आहे येथे. मला नाही येत युद्धविद्ध. कित्येक मुनी माझ्या प्रवेसात तपश्चर्या करीत आहेत. ही जागा युद्धाला उपयुक्त होणार नाही."

दुंदुभीला खूप राग आला. म्हणाला—"तुला युद्ध करता येत नसेल तर ज्याला माझ्याशी युद्ध करता येण्यासारखे असेल त्याचे नाव तरी सांग!"

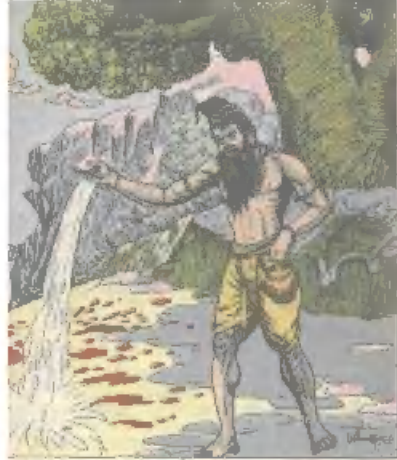
"तुला युद्ध करायलाच असेल तर किष्किंधानगरीत वाली नावाचा चानर राजा आहे, त्याच्याकडे जा. त्याला जिकणं तुला असक्यच, समज!" हिमवंताने दुंदुभीला सुचविले.

दुंदुभी त्याप्रमाणे किष्किंधानगरीच्या दारावर आला आणि मोठमोठ्याने गर्जनं करू लागला. आपल्या जंगाने झाडे मोडून पाडीत, खुरांनी जमीन उकरीत शेवटी शिगांनी दारावर धक्के मारू लागले.

आणि पुष्कळ आरडाओरडा केला. वालीने ते सर्व ऐकले. त्यावेळी तो अंतःपुरात होता. बरोबर आपल्या स्त्रियांना घेऊन येत दुंदुभीला दरबाबून त्याने विचारले—"बरे, दुंदुभी! मी तुला ओळखतो रे! कशाला उपाच एवढा वांकडतांडव चालविला आहेस? जिवांनी आका सोदलीस वायले?"

ते ऐकून दुंदुभी संतापला. म्हणाला—"बायकांसमोर तुझ्या या वन्यता कोसलील, परंतु माझ्याशी युद्ध करूनच तुला आपला काय तो पराक्रम दाखविला पाहिजे. तुला उद्यापयंत तबड देतो. तुला उपभोगायची असतील ती सुचे रात्रभर उपभोगून घे.

आपल्या सवें नंधुबांधवांना जे काही तुला सावेसे वाटत असेल, देऊन मोकळा हो; मित्रमंडळींशी जे काही बोलून घ्यावयाचे असेल ते सर्व बोलून घे; एकदा पोवटभे आपल्या या राजधानीचे दर्शन घे; आपल्या जागी वारस म्हणून तुला ज्या कोणाला राजा नेमावयाचा असेल त्याचा राज्याभिषेक उरकून घे. त्यानंतर मी तुला सर्वे सर्व उत्तरवायला देतो."

वालीने सर्वे स्त्रियांना अंतःपुरात परत पाठविले, देवेंद्राने त्याला दिलेली काचनमाला स्वतःच्या गळघात चातली आणि दुंदुभीची ब्रह्मदंडाला गेला. वालीने त्याचा बोनही शिगे घेऊन त्याला गरगर फिरविले

नाद केला. दुंदुभीच्या कानातून रक्तप्रवाह सुरू झाला.

तरी दोघांनी वराच वेळ मुळिमुळ करून किंवा कोपरांनो कुशा देत किंवा परस्परांना मोठमोठ्या खडकांनी किंवा झाडांनी मारीत ब्रह्ममुद्र चालू ठेवले. हळूहळू दुंदुभीची शक्ती क्षीण होत गेली आणि वालीची वाढत गेली. ते कळल्यावर वालीने दुंदुभीला वर उचलून जमिनीवर इतक्या जोराने डाबलले की दुंदुभी जागच्या जागी डार झाला. नंतर त्याने दुंदुभीचा मृत देह उचलून वाठ वहा मैल दूर जाऊन पडेला अशा तऱ्हेने फेकला. ब्रोंडावाटे रक्तप्रवाह चालू जमतांना तो देह मत्तंग मुनींच्या आश्रमात जाऊन पडला. त्याच्या आश्रमात ज्ञानमातील अनेक वृक्ष मोडून पडले.

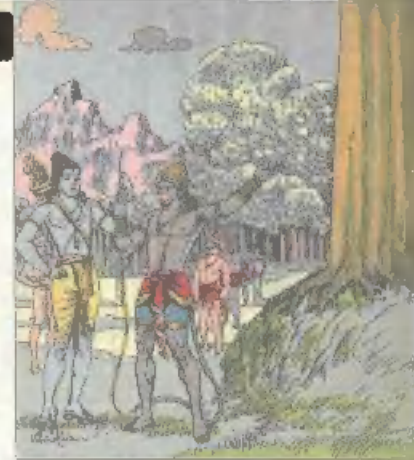
आश्रमात रजताचे डाग न्हूकडे पाहून मत्तंग मुनींना राग आला. वाला कारण वाली आहे हे कळल्यावर वालीने आश्रमाच्या परिसरातल्या आठ दहा मैलांच्या दायुत पाऊल टाकले तर तत्काळ परेला शाप देऊन मत्तंगमुनींनी वालीच्या सर्व मोकरांचाकरांना हाकलून लावले, जे लोक एका दिवसाच्या अत बाहेर निघून जाणार नाहीत दगड होतील असा ही शाप दिला.

राजा वालीने विचारले—“तुम्ही परत कोरे आलात? वानरांच्या जिवाला काही धोका नाही ना?” त्यांनी घडले ते सर्व वसेच्या तसे सांगितले. वालीने, मत्तंग मुनींनी शाप परत घ्यावा, अशी विनंती करून पाहिली. परंतु त्यांनी तिकडे दुर्लक्ष केले. त्या दिवसापासून वालीने ऋष्यभूक पर्वताच्या दाजूला वळूनवेलील पाहिले नाही. हो शाप गावेळी सुग्रीवाच्या शावा ठरला. तो आपल्या मित्रमंडळींसह ऋष्यभूक पर्वतावर निर्भयपणे रहात होता.

सुग्रीवाने वालीचा हा सर्व वृत्त सांगून रामाला दुंदुभीचा देह दाखविला आणि विचारले—“तुला येणे हे जाडजूड खात तालवृक्ष दिसत आहेत ना? यांच्यापैकी कोणत्याही एकानून वारपार बाण मारू शकेल वया वीराडले बळ वालीच्या वंगत आहे. अशा बलशाली वालीला तू युद्धात कसा काय जिंकणार?”

ते ऐकून लक्ष्मण थोडा हसून म्हणाला—“हे सांग की रामाने काय केले तर तुला राम वालीला मारू शकेल याचा विश्वास उत्पन्न होईल?”

“रामाने तालवृक्षातून वारपार जाईल असा बाण मारून दाखवावा. नंतर दुंदुभीचा देह दोन्ही बाय दूर फेकून दाखवावा,

म्हणजे याच्या हातून वालीचा वध होऊ शकेल असे मी मानू शकेन.” सुग्रीव म्हणाला.

तो रामाकडे वळून म्हणाला—“रामा! वाली हा महा पराक्रमी आहे. त्याला पराभव हा साहीतच नाही त्याच्या बळाची माहिती मला आहे, परंतु तुम्हा बळाची मला कल्पना नाही. तेव्हा मी तुला धावरवून सोडण्यासाठी हे सर्व सांगत नाही. वालीचे जे भय वाटते ते मी तुला सांगतो आहे.”

राम स्मित करीत म्हणाला—“माझ्या पराक्रमावर तुला विश्वास बसावा असे मी काकून दाखवितो.” असे सांगून रामाने

दुंदुभीचा वेह पायाच्या एका मोठाने ज्वळून दहा योजन दूर जाऊन पडेल इतक्या जोराने फेंकला.

ते पाहून सुचीव म्हणाला-“रामा! दुंदुभीचा हा वेह वाळून कोरडा झाला आहे. त्यामुळे अगदी हलका झाला आहे. दुंदुभीशी युद्ध करून घडून गेलेल्या वालीने तो इतका दूर फेंकला होता. म्हणून तुझ्या व वालीच्या बलाबलासंबंधी माझा संदेह काही मिटला नाही. एका तालवृक्षाच्या आरपार बाण मारून दाखव म्हणजे माझा संदेह दूर होईल.”

सुचीवाच्या मनातला संदेह दूर करण्यासाठी रामाने हातात धनुष्य घेऊन त्यावर

Fullscreen 127 X 54 / 64

अशातऱ्हेने मारला की त्या एका झाडाच्या आरपारच नव्हे तर सात ही तालवृक्षांच्या आरपार निघून गेला. नंतर तो डोंगरावरच्या एका खडकाला बसून जमिनीत इतका खोल वेला की अमृश्य झाला. ते पाहून बाव सुचीव थक्क झाला. तो हात जोडून रामासमोर उभा राहिला. नंतर त्याला शाब्दिक नमस्कार करून म्हणाला-“रामा! तू वालीलाच काय? इंद्राला व देवानादेखील युद्धात जिंकतील व वालीचा बध करू शकतील या गोष्टीची माझ्या मनात आता सुळीच शंका उरली नाही. तुझ्याशी मैत्री जमली याबद्दल मला फार फार आनंद होत आहे.”

रामाने सुचीवाला आतिथ्य करून लक्ष्मणाचा सल्ला घेतला व म्हणाला-“सुचीवा तरतय चला, किष्किधेला जाऊ या. तू थोडा पुढे जा आणि वालीला जाहीर कर!”

रामलक्ष्मण व सुचीवाचे भ्रात्री किष्किधेला निघाले. ते किष्किधा नगरीच्या बाहेर झाडाबाड असून राहले.

सुचीव वालीची शोष मोडावी व त्याने बाहेर पावे, यासाठी खूप मोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला. आपल्या हाकट्या भावाचा तो उमटण्या पाहून वालीला राग

वाला. बाहेर येऊन त्याने त्याच्याशी द्वंद्व झुडू केले. दोघांचे ते पुढे भयंकरच होते. दोघे परस्परांवर झुककडावा, लाथाचा दोनवाच्या दृष्टीचा मारा करीत होते.

दोघांच्या रूपात इतके साम्य होते की वाली कोण व सुग्रीव कोण ! कळणेच शक्य नव्हते. म्हणून वालीला बाण मारणे रामाला अवश्य झाले. मध्यंतरी सुग्रीव हारला आणि पळून गेला. वालीने त्याचा पाठलाग केला व त्याला पतंग भुनीच्या आश्रयापर्यंत मिटावून लावले आणि "वाचलास जा !"

जसे म्हणत किंकिषेला परतला.

राम हनुमंताला व लक्ष्मणाला बरोबर घेऊन सुग्रीवाला जखम भेटला. सुग्रीव रामाला पाहून मान खाली करून म्हणाला- "तुझा काय तो पराक्रम कळला. तू मला वालीशी युद्धांल पाठवून मृत्यूच्या तोंडात ढकलले होतेस. हे सर्व तू कशासाठी केलेस? वालीचा वध तुझ्या हातून होणार नाही, हे तू मला पुर्वीच सांगितले असतेस तर मी त्याच्या वाटेला कां गेलो असतो?"

नाही त्याच कारण एका मुन्याने त्याच्या वस्त्राभूषणे, रूपे, आवाज, चाल, डोळे, रंग वगैरे सर्व अगदी सारखी आहेत. म्हणून मला दोघांत काहीच फरक कळला नाही. बाण मारून नंतर पश्चात्ताप करावा लागेल म्हणून मी बाण सोडलाच नाही. तुला अभयदान देऊन नंतर मी तुझाच बाण घेतला तर त्याच्यासारखे महापाप दुसरे कोणते होईल? मी आणि लक्ष्मण तुझ्या अक्षीन आहो. माझ्या बळाच्या व मत्तत्त्वाच्या विषयी ! मलाच शंका काळ नकोस. तू पुन्हा वालीशी युद्ध करायला जा. या खेपेस मला तुझी ओळख पटल अशी एखादी वस्तू गळघात घालून जा. मी एकाच बाणाने वालीचा वध करतो. लक्ष्मणा ! हे फुललेले गजपुष्प तोडून सुग्रीवाच्या गळघात बांध."

सुग्रीवाला राम म्हणाला ते खरे वाटले. त्याने वाकल्या गळघात गजपुष्प बांधून घेतले आणि पुन्हा किंकिषेला निघाला.

अमरुवाणी

रिपूणां वर्षणं शूरा
मर्षयति न संयुगे,
जानन्तस्तु स्वकं वीर्यं
स्वीसमक्षं विशेषतः ॥

॥ १ ॥

[शूर भरावणी येर मुळसमयी लडूंचा तिरस्कार सहन करीत नाहीत. त्यांत जदूयेआ आपणे बळ जात असल्याचे ज्योनास माहीत आहे ते बायकांच्यासमोर तर ली मुळीच नहून करीत नाहीत.]

अघर्षिताणां शूराणां,
समरे ध्वनिवर्तिनां,
वर्षणामर्षणं (भीरु !)
मरणादतिरिष्यते ॥

॥ २ ॥

[युद्धात पाषाण व येणाऱ्या शूर वीरांना कोणी आह्वात केले तर ते सहन करून पथ पाहणे हे मरणापेक्षा जास्त कष्टदायक होते.]

शूराणां हि मनुष्याणां
त्वद्विधानं महात्मना
विनश्ये वा, प्रणश्ये वा
शोक स्तवोपै नाशनम् ॥

॥ ३ ॥

[शूर, महापुरुष जे मरतात त्यांनी जे दिवत नाही, त्याविषयी किंवा जे मरत नाहीत त्याविषयी कुणी होणे सर्वप्रकारे दुर्दैव !]

—वाल्मीकी